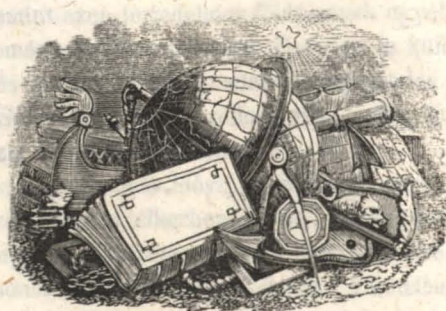

TUDÓSÍTVÁNY

A PESTI KEGYES TANÍTÓRENDI

NAGY GYMNASIUMROZ

18⁶⁰₆₁-dik TANÉVBEN.

PEST, 1861.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL.

(Aldunator, a kegyesrendiek épületében.)

T a r t a l o m.

- I. A régiek véleménye az ég és föld alakjáról Herodot szerint.**
- II. Tanári kar.**
- III. Kivonat az 185⁸/₉ és 18⁵⁹/₆₀-diki jegyzőkönyvekből.**
- IV. Sorozati kivonat az 18⁵⁹/₆₀-dik tanévben.**
- V. Érettségi vizsgálatok.**
- VI. Tantárgyak.**
- VII. Előadott tantárgyak vázlata.**
- VIII. Kidolgozási feladatok.**
- IX. Vallási ügy.**
- X. A gymnasiumi ifjuságnak érdem szeréuti sorozata.**

A régiek véleménye a föld és ég alakjáról Herodot szerint.

A délnyugati Kis-Ásiának Phrygia és Lydia közt terjedező Kária nevű tartományában fekvék Halikarnassos, egy dóriai város, melyben a 74-dik Olympiasnak első évében Kr. e. 484-dikben először látott világot Herodot, kit, magas érdemei tekintetéből, az egész utókor mély hálaérzeténél fogva a történelem atyjának, Strabo pedig a földrajzi tudomány kezdeményezőjének (*ἀρχιγέτην τῆς γεωγραφικῆς ἐμπειρίας*) nevez. Mily tanárok által és mily tanulmányokba volt legyen beavatva, nem tudatik; hanem hogy Homért és Hekataeust, kiről maga mondja, hogy első irt kötetlen beszédben történelmet, valamint egyéb akkori nevezetesb írók műveit szorgalmasan tanulmányozta, arról ránk maradt becses művének mind terve mind kivitele biztosan tanuskodik.

Kora haladtával szülőföldét Halikarnassost, nem tűrhétvén ott Lygdamis zsarnokságát, elhagyta, és Samos szigetére költözött, hol az ióniai szójárásnak kellemeit elsajátítván, legyőzhetlen vágyat kapott a történelemírásra. De mélyen érzé, hogy e célnak kivitelére megkívánt anyagi készletnek hiányában szenved; hacsak a külországok fekvéseit és az idegen népek vallását, szokásait, törvényeit ki nem ismerné: azért már fiatal korában görögországon és a szomszéd tartományokban tett hosszas utazások fáradalmaitól el nem rettent; sőt az akkor ismert világnak nagyobb részét bámulandó tudvágygyal és észlelő szemmel vizsgálgatá. Megszemlélvén görögfont és Epirust, valamint Macedoniát és Thráciát, a szittyák tartományában Ister és Boristhenes folyamokon túl hatott; Ásiától sem vonakodott; látta Mesopotamiát, Assyriát, Médiát; bejárta Syriát, s ekkor Tyrust, a phoeniciaiak leghiresebb városát, valamint Palaestinának tengerparti vidékeit gondos szemügyre vette. Innen könnyen átmehetett Egyiptomba, mely iránt epedő látási vágyát Euterpe könyvében beszéli. Egyiptomból kiindulván Libyába látta Kyrenét, valamint ezen terjedelmes földrésznek egyéb nevezetes helyeit.

Bejárván ily számos tartományokat és városokat Herodot, és különféle népek szokásait és erkölceit kitanulván, visszatért Samosba, és amit fáradalmas utain a tapasztalás nyomán munkás méhecske gyanánt szorgosan összegyűjtött, azt, mint Suidas állítja, egy tudományos műbe foglalni és az utókorak becses kincs gyanánt tanulságot áthagyományozni magában eltökéllette.

Míg e művel foglalkoznék, egy alkalmas időszak kínálkozék arra, hogy szülőföldét Lygdamis zsarnok uralmától megszabadítsa: mely szándokában sikerhez jutván, csakugyan följuttatá édes hazájának egére a polgári egyenlőség és szabadság napját; de, mint történni szokott, a derüre boru következőn nemsokára kényszerült hazáját elhagyni, és görögthonba költözvén, legtöbbször Athénában tartózkodék. Ekkor történt, hogy művének egy részét az olympiai játékok alkalmával 81-dik Olympiasnak első évében Kr. e. 456-ban az ünnepélyes népgyűlésnél először olvasta föl. Ide tartoznak Luciánnak ezen szavai, melyek néhány előtt oly érthetlenneknek tündék föl: *Πλεύσας γὰρ οἴκοθεν ἐκ τῆς Καρίας ἐνθὺ τῆς Ἑλλάδος ἐσκοπεῖτο πρὸς αὐτόν, ὅπως ἂν τάχιστα καὶ ἀπραγμονέστατα ἐπίσημος καὶ περιβόητος γένοιτο*, azaz: hajóznván Káriából görögthon felé, tündék magában, mikép válhatnék leggyorsabban és legkönnyebben hirnevéssé? S ime e célra legjobb alkalomnak látszék neki az olympiai játékok színhelye: ide sietett tehát és itt a népgyülekezett előtt annak tapsdíadals hallatára olvasá művét először; majd ismét Korinthban és harmadszor Athénában a 83-ik Olympias harmadik évében Kr. e. 445-ben tev é azt nyilvánosan.

Ezen időtájban történt, hogy az athénaiak nagy görögthonnak (Graecia maior=Italia inferior) a tarenti öböl mellett fekvő Lucania tartományába gyarmatot szállítottak, mely ott Thurium nevű várost épített,

ehhez csatlakozván Herodot magának ezen új városban lakhelyet emelt, és elővevén történelmi művét javítható és csinosítható, némit hozzáadván, másokat ismét törlesztvén belőle. Ennek bebizonyítására szolgál az, hogy Herodot történelmében több esemény föllelhető, mely a görögök ezen átköltözési idejénél jóval későbbi: ilyen a thébaiak berontása Plataeába; Eurymachosnak Leontiades fiának megöletése; a spartaiaknak Ásiába küldött követsége stb. Munkájának csinosításán érte őt mint aggastyánt a halál, talán elébb, hogysen azt tökéletesen bevégezhetné volna, valószínűleg a peloponnési háborúnak vége felé 405-ben Kr. e. Mindazonáltal mikor végezte életét, és hol temettetett el, azt azon korbéli írók hallgatagsága miatt szoroson meghatározni nem lehet. Suidas szerint Thuriumban halt meg, és eltemettetett a köztéren; mások állítása után Pellában Macedonia városában költözött ki az életből. Ha pedig Marcellínak adunk hitelt, Herodotnak sirja egykor Athénának ama kapujánál, hol Cimon emléke (*Κιμωνεία μνήματα*) diszelve, vala látható.

Herodot vala azon ősi történelemíró, ki, hogy a történelemnek valódi lényét és egy történcsnek magas hivatását úgy, mint fontos teendőit fölfogta, hátrahagyott munkája által első bizonyította be. Mert míg az előtte élt beszélyírók (*λογογράφοι*) csak egyes városok vagy népek ismertetését adák, és csak a lett dolgok halmazát gyűjték egybe: ő a tények eredetét, okait, kül- és belviszonyait következményeikkel együtt vizsgálván, mindent helyes rend- és összefüggésben állít elé.

Ugyanis a valódi történész (*ιστορικός*), mint maga a görög megnevezés mutatja, csak azt vallja történelmi tudománynak, aminek ismeretéhez nyomozás, kutatás, vizsgálódás, kérdezősködés, hallás, látás, szóval valódi tapasztalás és meggyőződés által jutott.

Megismerni a történeteket és ezeknek hallatán okulni, minden műveltségre törekedő egyénnek önmagától fölmerülő természeti szükséglete, és oly foglalkozás, mely által az elme élesztése és ítélet-képzés igen hasznosan gyakoroltatik. De aki történésznek vallja magát, annak a tudományosság és ítélet minden fegyvereivel felszereltnnek kell lenni, a tényeket forrásaikhoz visszavezetni, ezeket kutatni; ami hamis alapon fekszik, vagy könnyű hitre talált, azt az ítélet bonckése alá kell venni, alapos okokkal megcáfolni, a tények állását gyakran az elbeszélő személynek dicsérsre vagy ócsárlásra hajló lelkületéből fejtegetni; a balvéleményeknek és vagy emberi gyarlóságból vagy helyes források hiányából származott tévedéseknek okait felsorolni; az okokat magokkal a tényekkel és következményeikkel egybevetni; — továbbá az egyes nemzetek vallás-erkölcsi, tudományos és művészi fejlettségét mintegy szeméink elé állítva, annak fény- és árnyoldalait úgy tüntetni elé, hogy ez által a tények fölfogása és megértése könnyítettessék, az elme derüljön, az akarat a jóban szilárduljon; végre az emberi események szövődéseit az isteni gondviselés műveivel összhangzásba hozni, és indokolni, mily csodautakon vezet az örök bölcsesség valamint a magán egyéneket úgy az összes emberiséget a tökéletesedés nagy céljához, és mikép jutott az egykorban tapasztalatlan és tudatlan emberi nem az erkölcsi tettek és természeti tünemények vizsgálása által oda, hogy az érzéki csalódások éjéből fölébredve az örök igaz-, szép- és jónak napfényéhez közeledjék.

Már a történésznek e tisztében Herodot úgy járt el, hogy azon ellenségeskedéseket, melyeket az európai és ásiái népek közt a legrégebb időktől kezdve szövödni észrevett, egész azon háborúkig, melyek kivárlólag médiaiaknak (*τὰ Μηδικὰ*) neveztetnek, levezette. Azért munkájának kezdetén azonnal bevallja, hogy a görögök- és barbaroknak főleg persáknak tetteit irandja le azon időtől fogva, melyben a görögöket hadaikkal megtámadták, és hogy mind kisebb mind nagyobb polgárzatok történelmét híven adandja az utókornak emlékül: mert minden, mi az emberi dolgokban nagy és hatalmas, időjártaival hanyatlak és elenyészlik, a kicsiny pedig és erőden nagygyá és hatalmassá növekedik, ahonnan a halandók életében állandóságra számítani nem lehet. Csakugyan minek sincs az emberi ügyekben sem a jónak sem a rossznak megállapodott rende, mindeneket megingat a szerencse. Azért Curtius is, midőn a szillyák követét Nagy-Sándor előtt beszélteti, ezen tanulságos szavakat teszi ajkaira: *Nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.* — Herodot tehát a görögök és persák tetteit tüzvén ki rajzolandóknak, de leginkább a görögökéit ecsetelvén, ezen érdekes művébe betűzött mindent, ami az akkor ismert népek- és országokról tudnivaló volt; kapcsolatba hozván pedig azt több gyönyörködtetve tanító mellékletekkel, becses munkáját bámulatra ragadó műérzéssel szerkeszté össze.

Mint hogy pedig mit sem állít, amiről öntudatosan meggyőződve nem volna, és a bizonyost bizonyosnak

a kétest kétesnek mondja, valaminthogy a valót a képzeletől jól megkülönbözteti : történelemírói hitelességét minden kétségen kívül helyezi. Jámbor érzülete leginkább onnan világlik ki, hogy minden kisebb s nagyobb ügyet, ámbár emberi terv és működés mint tényezők által látszik létrejönni, egy magasb lénynek vezetése alá rendel, mely alapeszme vezérfonal gyanánt szövődik egész művén keresztül annak kimutatására : hogy az égiek iránti tisztelet, jámborság és mértékletesség mindig üdvös befolyást gyakorolnak úgy az egyes emberek mint egész nemzetek életére ; ellenben az istentelenség, elbizottság és erőszakoskodás mindig átkos következményeket huznak magok után, noha ezek egy időre háttérbe szorulni, vagy egészen elmaradni látszanának. Valóban úgy akarta a természet ura, hogy mindennemű eltérés az ő törvényeitől hason minőségben boszulja meg önmagát, amilyen mértékben azon kihágás történt.

Át levén pedig egész lénye vallási érzelmektől hatva, tán azt lehetne róla mondani, hogy fölöttébb hajlandó arra, hogy a valódi történelmet regék alakjába öltöztesse ; de ámbár ezen alaknak különös kegyelője vala, még sem hagyta magát a valóságtól a mesék országába annyira ragadtatni : hogy a regék iránti vakbuzgó hiedelemnek meghódolt volna. Megnyerő előadása, tágas ismeretei, részrehajlatlan igazságszeretete s derült kedélyének szabad ömledése oly tulajdonok, melyek a tőle ránk maradt történelmet valódi remekművé, és az ókor eseményeinek majdnem nélkülözhetlen forrásává teszik, melyben Homér énekeivel és az éposi költészetet átlengő szellemmel teljes öszhangzásban álló rokonság félreismerhetlen. Különös pedig az, hogy hitelessége, mely már néha az ókorban is megingattatott, az általa leirt tartományokban tett újabb utazások nyomán mindinkább bebizonyul.

Mi itt azon ismertetéseket, melyeket Herodot az általa meglátogatott népek életéből közöl, mellőzvéen, ama eszméket veszszük föl ismertetési tárgyul, melyeket ő a föld és ég alakjáról az akkor élő emberek közt általánosán elterjedetteknek ír le.

Ugyanis uralkodó vala a régieknél a földrajzban azon vélemény, melyet a tudósok is magokévé tettek, hogy ott szűnik meg a föld, ahol az arról szóló ismertetések végződnek. Ennélfogva ők a föld alakjának lerajzolására elégségesnek tartották az egyes népek előtt ismeretes tartományokat az általok látott alakban egy föld-abroszon összeállítani. De ily módon a föld alakjának helyes ismeretére nem juthattak, mivel hiányoztak nekik a kellékek, hogy csak azon tartományokat is, melyekben köztudomás szerént emberek laktak, voltuk képen megmérhették volna ; sem hosszabb utazásokat nem tettek, s ha tettek is, ezeket megmérni elmulasztották. S noha már Homér idejében nagyobb utazásokra is vállalkoztak a görögök, ezeket csak napi járások szerént mérték. Magoknál a hébereknél is, kik szintén tettek nagyobb utakat, nem volt egyéb mérés mód, mint a napok számlálása.

Mindenkinél, ki a tudományokban járallan, legyen az egyes ember vagy egész nép, lenyűgöző erővel bírnak az érzékek ; az érzékekre pedig legyőzhetlen hatalással van a külvilág annyira : hogy abból csak a tudományosság által szolgáltatott jótékony fényugarak által képes kibontakozni. A régiek a külvilág szemlélése után ítélve kényszerültek a földet egy kerek síkság alakjában képzelni, mely körül van véve a világtengertől, s melyre az égboltozat félgömb alakjában támaszkodik, vagyis melyről ez homoru félüreg gyanánt nyulik föl. Így tehát nemcsak Homér és a legrégebb görög költők, hanem Herodot és kortársai is, kik hozzánk közelebb ugymint a 84. Olympiasba Kr. e. 444. évbe esnek, a földet mintegy esztergályos-vassal kikerekített tányér-alaku testnek (*κυκλωτέρα ως ἀπὸ τόρου*) hívék, melyet a világtenger foly körül (*Ἐκεανὸν ῥέοντα πέριξ*) Herodot 4, 36.

Ezen véleményt tudatják velünk az ószövegségi szent könyvek a héberekről is, így Izaiás 40, 22. *Οὐκ ἀνγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν ; ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς, ὁ στήσας ὡς χαμάραν τὸν οὐρανόν, καὶ διατείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν ;* Nem adatott-e nektek kezdettől fogva hírül, aki a föld kerekége fölött ül, ki mint a boltozatot kiterjeszti az eget, s mint a sátort kifeszíti azt lakássá? — És Jób 26, 10. így olvassuk : *Πρὸς ταγμα ἐγύρωσεν ἐπὶ πρόσωπον ὕδατος μεχρὶ συντελείας φωτὸς μετὰ σκότους.* Parancsolatot köröztetett a víz színén, meddig terjedjen a világosság és sötétség. Ugyanezt hirdetik Iosephus Flaviusnak Antiquit. Iud. 1, 1, 3. a paradicsomot körülvevő folyamról e szavai : *ἄρδεταὶ δ' οὗτος ὁ κῆπος ὑπὸ ἐνὸς ποταμοῦ πᾶσαν ἐν κύκλῳ τῆν γῆν περιῤῥέοντος,* önlöztetik pedig ezen kert egy folyam által, mely az egész földet körben körülfolylja.

Továbbá azt hitték a görögök, hogy a nap a maga világával egyedül földünk kerekességét ömlesztli el, és

hogy ezen világosságból is kifogynak azok, kik a világtenger területén tovább hatnak; minthogy már ott minden örök éj által födetik. Kiltünik ez Curtius 9, 4.-ből, hol a macedonok Sándornak, ki őket a Ganges folyam felé akará vezetni, így jelentik ki ellenszegülésüket: *Macedones seditiosis vocibus regem increpare coeperunt: Gangem amnem, et quae ultra essent, coactos transmittere, non tamen finisse sed mutasse bellum. Indomitis gentibus se obiectos, ut sanguine suo aperirent ei Oceanum. Trahi extra sidera et solem, cogique adire, quae mortalium oculis natura subduxerit. Novis identidem armis novos hostes exsistere. Quos ut omnes fundant, fugentque, quod praemium ipsos manere? Caliginem ac tenebras et perpetuam noctem profundo incubantem; repletum immanium belluarum gregibus fretum; immobiles undas, in quibus emoriens natura defecerit.* És midőn Persiába jövén örök hóval födött helyekre bukkantak, a vidék iszonyatossága- és járatlan pusztáktól elrémülvén azt hitték, hogy már a világ végére értek, és parancsolólag követelték a visszamenetet, mielőtt a világosságból és magából az égből kifogynának, mert írja Curtius 5, 6. *Humanarum rerum terminos se videre credebant, et reverti iubebant, antequam lux quoque et coelum ipsos deficerent.*

A világtengerről (*ᾠκεανός*) úgy vélekedének, hogy ennek vize, minél tovább halad rajta az utas, annál sűrűbb, míg végre bizonyos gyánta- és szurok-keverékké válnék, hol hajója minden szabadulási reménytől megfosztva örökre ottragadna. Ott már mozdulatlan a tenger, ott a kihalt természet egy tunya, tétlen, legyőzheetlen gáttal végződik; ott új borzasztó alakok, iszonytató szörnyetegek vannak, melyeket ezen feneketlen mélység táplál; a világosság fölkarvarva sűrű magas sötétséggel, a nap örök éj által fölfogva, és vagy semmi vagy csak ismeretlen csillagzatok láthatók. — Az arabok még 12. században is Kr. u. hitték, hogy a tenger utja a föld körül ki van cirkalmazva, és azt kormosnak, azaz fekete- és sötétnek mondták, és híresztelték, hogy akik Lissabonából nyugat felé mentek hajókkal, 12 nap múlva sötétség által kényszerítette utjokat kelet felé vették. A chinaiak a magok birodalmát a föld kerekége közepének állítják lenni, és valamint ők, úgy az indus- és tibetánusok országuknak legmagasb hegyét a föld közepének magasztalják el, hozzáadván, hogy az egész föld vizekben uszik. És ámbár a tibetánusok a földet kúpalakunak képzelik úgy, hogy az alacsonyabb hegyekről mintegy lépcsőkön juthatni a legmagasabbra, hol az istenek laknak, hol köröskörül jár a nap, és honnan a folyók minden világtájék felé lefolynak: ők is az érzékek ereje által csábítatván ezen fogalmakra, minthogy honukban hegyek hegyek fölé emelkednek; mégis kételkedni nem lehet, hogy a tibetánusok véleménye is végre oda megy ki, hogy a földnek legtávolabb részei egyenes síksággal vetetnek körül.

Ugyanazon tévedésben szenvedett Herodot, valamint kortársai is. Előtte a föld sík, mely az üreges vagy homorú égneke boltozata által van fődve, melynek szélei a föld legszélsőbb határaival érintkeznek. Ez magának Herodotnak szavaiból világosan kitünik. Mert így szól 3, 98. Azon népek közül, melyeket ismerünk, és melyekről valami bizonyos adatik elő, kelet felé elsők az indok. Az ő legnagyobb folyamuk Indus, kelet felé szakad a világtengerbe 4, 44. görögök szerint az Óceanba, mely vége e föld kerekességének, s melyen túl a világon semmi sincs. Midőn tehát Nagy-Sándor, mielőtt az Induson átmenne, e folyam mentében fekvő földet egyéb görögökkel együtt a keleti Ásia legszélsőbb részének tartá: nem valami szónoklati nagyítással, hanem szívének legbensőbb érzetéből keletkezett komolysággal kijelenté Dáriusnak Curtius 4, 5. hogy ő a legszélsőbb keletnek vidékét szánta birodalma határául (se ultimi Orientis oram imperio suo destinasse).

Ezen indusokra nézve, mint Herodot 3, 104. beszél, legégetőbb a reggeli nap, nem úgy mint egyéb népeknél a déli, addig levén az fejük fölött, míg azon idő elérkezik, hogy a köztérről takarodjanak, mely a mi időszámításunk szerint 12 óra délben. Ez időben ott inkább ég a nap, mint görögthonban délkor úgy: hogy ők akkor alig türethetvén a hőséget a vizekben keresnek menedéket. Délben pedig majdnem hasonlóan ég a nap az indusokat, mint egyéb népeket. Elmulván a dél, olyan ott a nap ereje, mint máshol reggel; és így lassankint távozván meghűsül, míg a nyugatra jövén nagyon is meghidegszik. — Minthogy tehát Herodot véleménye szerint a nap az egész földnek ugyanazon időben kel föl és nyugszik le; és az indusoknak a kelet legszélsőbb részén reggel fejük fölött van, nyugatkor pedig legtávolabb van tőlök: szükségképen következik, hogy Herodot a földet síknak és a napot fölötté átmenőnek vélte. Minthogy pedig India lakóit a reggeli nap inkább hevíti, mint a többieket a déli: önmagától következik, hogy az eget homorúan kivájtnak hitte, melynek szegélyei mindenfelől a földre támaszkodnak.

Innen van, hogy az indok és szomszédjaik a keleti aethiopiaiak, kiket meg kell a déliektől különböztetni, az Egyiptom fölött közel álló napnak heve által süttetvén megfeketülnek. Mely véleményt N. Sándornak Indiába tett hadjárata előtt valamennyi görögök elfogadtak, és akik a régi földrajzot, mely az érzékeknek kedvez, követék, azok még Sándor hadjárata után is ugyanazon véleményben maradtak. — Euripides Phaëton című töredékében Klymenéről nem költői képzelődésben, hanem a nép vélekedése szerint írja :

— — *δοθῆναι Μέροπι, τῆς δ' ἀνακτι γῆς,*

Ἦν ἐκ τεθρίπων ἀρούρων πρώτην χθόνα

Ἥλιος ἀνίσχων χρυσέα βάλλει φλογί,

Καλοῦσι δ' αὐτὴν γείτονες μελάμβροτοι

Ἔω φαεννῆς ἡλίου θ' ἱπποστάσεις

t. i. hogy (Klymené) Meropsnak azon föld királyának
adatott,

melyet a négyfogatu szekereből fölemelkedő nap
aransugaraival először lövel.

Nevezik pedig azt fekete szomszédjai
a fényes hajnal és nap istállóinak.

Mely istállókat a mesének további részében, mint Strabo bizonyítja, Euripides Meropsnak aethiopiai királynak épületeihez közel helyez. — Igy Lucanus, ámbár az alexandriai görögök tanai által már föl vala világosítva, egészen Herodot véleménye szerint, melyet Claudius és Nero idejében a rómaiak is magokévé tettek, azon záporokát, mely spanyolhont, szülőföldét a polgári háboru ideje alatt elborítá, a közel levő ég által megszorult felhőknek tulajdonítja 4, 42.

Hic ubi iam Zephyri fines, et summus Olympi
Cardo tenet Thetyn, vetitae (nubes) transcurrere, densos
Involvare globos, congestumque aëris atri
Vix recipit spatium, quod separat aethere terram.
Iamque polo pressae largos densantur in imbres,
Spissataeque fluunt. —

Ugyanis Lucanus szerint a felhők, melyek a szelek rohama által spanyolhonban mindenfelől összetolulának, a nyugati földkerekségnek szegélyét, mely az ég által záratik el, túl nem haladhatták, azaz tovább nem terjeszkedhettek, tehát összeszorulva a földre ömlöttek.

Ne csodáljuk tehát, hogy Herodot és kortársai az érzékek által megcsalatra ily véleményben valának. Mert a levegő, mint igen folyékony test, mely a földet körülveszi, kivájt félgömbnek tűnik föl, mely a föld kerekége fölött mozdulatlanul látszik állani. — Innen van, hogy Homér és az egész görögség az eget (Οὐρανός), melyet némelyek ettől οὐρεῖν, δριζνι származtatnak, minthogy a régiek szerint a földet az ég őrizé, hogy mondom ő az eget ugy képzelé, mint pörlyökkel kinyujtott érc-boltozatot, amint ez a Homér által az égről használt jelzőkből Οὐρανός πολύχαλκος, Οὐρανός σιδήρειος kitűnik, melyet a régiek vas- vagy acélból készült számtalan érc- ékességben bővelkedő homoru műnek hittek, mely az isteneknek lakhelyül szolgál. Megerősíti ezt azon mese is, melyben mondatik, hogy Οὐρανός-nak atyja volt ἄχμων (incus) az ülővas. Hogy a latin caelum ettől caelare vésní, metszeni, kifaragni származik, abban minden régi író megegyezik, quod tamquam vas caelatum lumina habeat impressa stellarum signa. Kik coelumot irnak, azok Ennius és egyéb írók tekintélyére támaszkodnak; némelyek ismét coelum-ot, s ezek a görög κοῖλος, (cavus)-tól vezetik le, hogy a coelum valami concavum, mert csakugyan a görög κοῖλον gyöke e latin szónak caelare, melyet a régiek elhagyván a szoros származtatást caelare írták, de azon értelményben, melyben a görögök e szót κοιλοῦν használták t. i. az ércek kinyujtása- és homortításáról pörlylyel.

Azon véleményt, hogy az égi mennyezet mozdulatlanul áll, követvén Herodot így ír 2, 26. : *Εἰ δὲ ἡ στάσις ἤλλακτο τῶν ὠρέων, καὶ τοῦ οὐρανοῦ τῆ μὲν νῦν ὁ βορέης τε καὶ ὁ χειμῶν ἔστασι, ταύτη μὲν τοῦ νότου ἦν ἡ στάσις καὶ τῆς μεσαμβρίας, τῆ δὲ ὁ νότος νῦν ἔστηκε, ταύτη δὲ ὁ βορέης· εἰ ταῦτα οὕτω εἶχε, ὁ ἥλιος ἂν ἀπελανόμενος ἐκ μέσου τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ βορέω ἦε ἂν τὰ ἄνω τῆς Εὐρώπης κατάπερ νῦν τῆς Λιβύης ἔρχεται. Διεξιόντα δ' ἂν μιν διὰ πάσης Εὐρώπης, ἔλπομαι ποιέειν ἂν τὸν Ἴστρον, τάπερ νῦν ἐργάζεται τὸν Νεῖλλον,* azaz : ha az éveknek és égnek állása megváltoznék, ha azon

részen, hol most az éjszak és tél állanak, a déliszélnek és délnek állása volna; ama helyen pedig ahol most a déliszél van, lenne az éjszak: ha ez így volna, a nap a tél és az éjszakiszél által az ég közepéről elűzetvén Európa felső részét járná, mint most Libyáét (Afrikáét). Hogyha pedig egész Európán keresztül menne, vélem, hogy azt tenné Ister (Duna) folyammal, amit most Nilussal tesz. Herodot tehát az évnék részeit a felső mennyezet bizonyos részeibe illesztve, s mintegy oda kötve és megerősítve lenni gondolta. Ismét 5, 92. így beszélteti a korinthusi Sosiklest: Ἡ δὲ ὅτε οὐρανὸς ἔσται ἔνερθε τῆς γῆς, καὶ ἡ γῆ μετέωρος ὑπὲρ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἄνθρωποι νομὸν ἐν θαλάσῃ ἔξουσι, καὶ οἱ ἰχθύες τὸν πρότερον ἄνθρωποι, ὅτε γε ὑμεῖς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἰσοκρατίας καταλύοντες, τυραννίδας ἐς τὰς πόλεις κατὰγειν παρασκευάζεσθε· azaz: Csakugyan akkor az ég a föld alatt fog lenni, és a föld a magasban függni az ég fölött, és az embereknek lakhelye a tengerben lesz, a halaké pedig az, mely előbb az embereké vala, midőn ti spartaiak, eltörülvén a jogegyenlőséget, a kényurakat a polgárzatokba visszahozzátok. Honnan méltán következteljük, hogy Herodot és kortársai az eget a föld síksága fölött mozdulatlanak tartották, valamint a föld területét is megingallannak az ég alatt. Euripides is azon mesében, melyet Philo Iudaeus Syleus név alatt dicsér, majdnem ugyanazon szavakkal beszélteti Herkulest:

πρόσθε γὰρ κάτω
τῆς εἶσιν ἄστρον, γῆ δ' ἄνευσ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἔξ' ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον, azaz

előbb fognak
a földre lejöni a csillagok, a föld pedig fölmege az égbe,
hogysem részemről hízeglő beszéd találkozzék veled.

S noha azon költők, kik Ptolemaeus ideje után irtak, midőn valami lehetlenséget akarnak jelenteni szintén szeretnek a régi kifejezésekkel élni: mégis az ellentéteket nem veszik többé azon tárgyaktól, melyektől azokat Herodot vagy Euripides kölcsönöz; hanem vagy a forrásaikhoz visszatérendő folyamoktól, vagy a földnek ellenkező határaitól más ellenkezőkre áttérendő népektől veszik azokat, így Virgilius I. Eclog. 60—v.

Ante leves ergo pascentur in aethere cervi
Et freta destituent nudos in litore pisces,
Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Már Herodot állítása szerint nyáron a nap az ő utját majdnem az égi mennyezet közepén teszi. Bekövetkezvén a tél a nap utjából a hideg által a déli részekre szorítottván Libyanak felsőbb részein megy át (ἔρχεται τὰ ἄνω τῆς Λιβύης). Felsőbb részeknek nevezi itt a déli részeket, ahonnan Afrikának legnagyobb folyama az éjszaki tengerbe reánk nézve a földközibe szakad. Midőn tehát görögországban nyár van, akkor Afrikának déli részeiben, az ég közepére térvén a nap, beáll a tél, ámbár nem olyan, mint görögthonban. De mivel akkor, midőn görögországban nyár van, a nap Libya- és görögországtól majdnem ugyanazon távolságban látszik lenni: az afrikai tél csaknem azon meleggel jár, melylyel a föld többi részeinek nyara. Midőn pedig a tél bekövetkeztével a nap a hideg által az égnek déli tájkára készttetetik: szükségképen következik, hogy a nap az égi mennyezetnek lehajló széléhez közeledvén Afrika felsőbb részeit nagyobb erővel hevítse. Azért nemcsak az indok és aethiopok, kik ezek közelében keletre laknak, hanem a libyai aethiopok is, kiknek lakhelyei Egyiptom fölött terjednek el, a közel levő napnak hevétől annyira égettnek, hogy bőrszínök egészen fekete, hajazatuk pedig kondor. 7, 70. és 3, 101.

Az égnek ezen természeti sajátágából vélte Herodot megmagyarázhatóknak a Nilus folyam áradásait is. Mert hó, mely midőn (Anaxagoras szerint) Aethiopia bércein felolvad, eszközli, hogy a Nilus kiárad, Herodot szerint 2, 22. azon tájakon nem is eshetik. Ime, így szól Herodot, hogyan keletkezhetnék Nilus áradása hóból? holott ez a legmelegebb helyekről folydogál a hidegebbekre. De nem is lehetnek Nilus áradásának okai az ugynevezett Etésziák, azaz bizonyos évszakonkint ugyanazon irányban fuvó szelek, melyek, mint Thales állítá, a lefolyó Nilusnak ellenkező irányukkal akadályul szolgálván eszközlik, hogy partjait meghaladja: mivel kiárad a Nilus akkor is, midőn Etésziák nem fúznak; és mért nem adja magát elő hasonlúnemény egyéb folyamokkal,

melyek az Etésiákkal szintén ellenirányúak? holott ezek mint kisebbek, tehát lassubb folyásúak, az Etésiák erejét annál inkább érezhetnék.

Hanem Herodot vélekedéséből ezen áradásnak oka a nap, mely magához huzván a vizeket, a lég felsőbb üregeibe vonzza, amelyeket fölfogván a szellők, fölsozlatják és a világ minden tájékaira széthordják: s innen van, hogy azon tájékról fuvó szelek, milyen a déli (notus) és délnyugati (africus), a többi közt leginkább esőt hozók.

Valamint pedig a földnek legdélebbi részén leginkább süt a nap: úgy következik szükségképen, hogy azon tájékok, melyek éjszak felé fekszenek, mind nyáron kisebb meleget, mind télen nagyobb hideget érezzenek mint görögország; mert a nap nem csak nagyobb távolságra tér el tőlök, hanem az ég alacsonyabb részeire jutván sugarai ferde irányban esnek az éjszakai vidékekre, és ha talán magasb hegyek állják el útjokat, egész télen át ki vannak azon vidékektől zárva. Így az egész földterület, mely a fekete-tenger fölött nyulik el, oly hideg által zaklaltatik, hogy ez a görög szigetek lakói által eltűrhetlennek tartatik. Mily csodálatosnak látszik az nekik, hogy ott, ha vizet önt az ember a földre, nem csinál sarat, ha pedig tüzet rak a földön, akkor lesz sár. Mily irtóztató nekik azt hallani, hogy ott a tenger mindig be van fagyva, valamint a kimmeri Bosporus is, és hogy a szittyák a jég hátán táboroznak, s ezen mint szilárd földön vontatják szekereiket egész a sindokig. Itt egész 8 hónapig tart a tél, de a többi négy hónapban sem szünik meg a hideg, csakhogy kissé mérsékeltebb.

Akik pedig éjszakra a szittyák tartománya szélén laknak, mondják, hogy onnan tovább sem menni, sem látni nem lehet a széllyelszórt tollak miatt, melyekkel mind a föld mind a lég telvék, és a kilátás gátolva. Herodot ugyan 4, 31. előadja, hogy nem tollak ezek, hanem hó; úgy hiszi pedig, hogy ez azon vidékeken mindig csik, de nyáron mégis kevesebb mint télen, és a télnek ezen zordonsága miatt ezen vidékeknek éjszakra nyuló helyeit lakni nem lehet, melyek még tavakkal is bővelkednek 4, 20. Látszik ebből, hogy ezen elbeszélések nem egészen a görög nép és Herodot érzületéből merültek föl; hanem azon szokatlan hideg, melyet a gyarmatnép és kereskedők a fekete-tenger éjszakai partjain tapasztaltak, nekik oly elviselhetlennek látszék, hogy erről beszélvén a szavakat épen nem kimélték, és ámbár szándékuk nem volt, az igazságon mégis túlhajtottak. Ezek pedig mint utasok által beszélt dolgok, melyek a népnek a külvilágról tapasztalás által szerzett fogalmaival épen nem ellenkeztek, nem csak könnyen találtak hitelt; hanem mint újabb és újabb történelmi adatok megszilárdították őt azon hiedelemben, hogy egyéb nem tapasztalt tárgyakban is igazi uton vagyón.

De a részről méltán dicsérendő Herodot, hogy ő maga első a görögök közt, ki az érzéki hibákat, és földrajzi tévedéseket, melyekről úgy voltak meggyőződve, hogy biztos alapon fekszenek, kételkedése által megingatta. Ő vala első, aki monda, hogy a föld alakját és természetét előbb leírni nem lehet, mintsem utazások által kiismerve leendett. Ő vala első, ki neveté azokat, kik a földet tányér-gömbölyűségűre kiesztergályozottnak mondák, és mint ilyennek alakját nyujtották az akkori világ elé. Ő bevallá, hogy még sok tájék elhagyatott és lakatlan, melyeken túl mi legyen, ki sem tapasztalta. Azért neveté Herodot azokat is, kik az éjszaki-tenger partjain túl lakó hyperboreusokról beszélnek, 4, 36. Mert a szittyákat, mint a hyperboreusoknak legközelebbi szomszédjait, kik a Boreas és Eurus közt fekvő helyekről sokat regélnek, nem ő, hanem Hesiod és egyéb költők nevezik hyperboreusoknak; valamint a délosi Apollo papjai is sokat mesélnek rólok. Azért is teljességgel el nem fogadja, (*οὐκ ἐνδέχομαι τὴν ἀρχὴν* 4, 25.), hogy vannak emberek, kik hat hónapig alszanak. Ámbár hogy vannak helyek, melyeken hat hónapig tart az éji sötétség, az égnek azon alkatából, melyet magának Herodot képzelt, könnyen megmutatható. Mert 4, 23. mondja, hogy a szittyák szomszédságában éjszak felé laknak a kopaszok magas hegyek tövében: de hogy ezen kopaszokon túl, kik argippaeusoknak neveztetnek, mi legyen, senki biztosan meg nem mondhatja, mert megmászhatlan hegyek zárják el az utat, melyeken túl még senki sem mehetett. Azon kopaszok pedig, mondja ő, úgy beszélnek, hogy ama hegyeken túl lakók hat hónapig alszanak. Képzeljük már magunknak az égi boltozatot, mint Herodot, kivájva, és a sík földtől nem nagy távolságban; a napot pedig télen a déltájnak alacsonyabb szélén függőnek; a földnek éjszakai része felé pedig gondoljunk magas hegyeket emelkedni: akkor csakugyan lehetetlennek fogjuk látni, hogy téli hónapokban a napsugarak a hegyeket túlhaladassák. Hasonlag Homérnál Odys. 9, 23. vagy a hegyek oly magasak, vagy az ég boltozata oly alacsony, hogy a napsugarak még nyáron sem hathatnak be ama hegyeken túlfekvő kimmeri földre, melynek lakói örök

sötétség, sűrű köd és szomorú éj által fődvek, szerencsétlen halandók! Kivánatos volna, hogy Herodot azt is hozzá legye, miképen vélekedett legyen a nép a nap- és éjnek viszonyairól az év többi hat hónapján keresztül, akkor ugyan sok tévedéstől ment lenne a régi földrajz; noha nincs kétség benne, hogy erősen hitték a régiek, miszerént valamint a föld egyéb részein úgy itten is a nap- és éjnek változatossága egymást követi, és hogy itt a hat hónapos napnak tartósságáról meggyőződve nem voltak. Mert van több tekintélyes tudós, ki úgy vélekedik, hogy Herodot ama szavai által a föld éjszaki sarkának természetét akarja értésünkre adni, és a nép, melynek a mesék történetes öszhangzása a dolgok természetével nagyon inyére volt, ezt általános tetszéssel fogadván Herodot ezen véleményét sajátjává tette.

Hát korunkban, midőn már a föld majd minden részét beharagolták, honnét tudatik, hogy magokon a sarkakon hat hónapig nem világít a nap? Mert ki sem találtatott még sem előttünk, sem köztünk, ki oda férhetett volna. — Erre csakugyan nem más, mint a csillagászat tudományának elvitázhatlan elvei vezetnek. Mint-hogy tehát a görögök Herodot idejében az Isteren és Pontus Euxinuson túl csak igen csekély földterületet ismertek, ahol a nap- és éjnek különsege épen nem volt oly föltűnő, hogy velök a hat hónapi éjnek valóságos létezését sejtette volna: meg kellene mutatni, hogy ők már Herodot idejében a mi csillagászatunk elveibe tökéletesen be valának avatva, amint vannak is, kik ezt rólok tökéletesen elhiszik. Hitöket pedig arra építik, hogy Herodot ismeri a napfordulati pontokat; hogy ellenmond azoknak, kik a földet kereknek rajzolák; hogy beszéli, miszerént a phoeniciaiak Afrikát körülhajózták, és nekik a nap jobb felül vala; végre, mire legnagyobb súlyt fektetnek, hogy Thales már 150 évvel Herodot előtt egy napfogyatkozást megjövendölt.

De akik a nyári napfordulathól (*ἐκ τῶν τροπέων θερινέων*) 2, 19. akarják következtetni, hogy Herodot a nap igazi járásáról ismerettel birt, azok nagyon csalatkoznak. Valamint egyéb népek, ugy a görögök is már a legrégebb időkben, midőn vagy mint földművelők a mezőn tanyáznak, vagy mint kereskedők a tengeren hajóznak, észrevették, amit könnyen észrevehetni, hogy a nap nem mindig ugyanazon helyen kel föl, és nyugszik le; hanem nyáron sokkal inkább éjszak felé, télen pedig délfelé; nem is vala sok észrevételre szükség, hogy az ég tájékán bármely vidéken meghatározatnék ama két végpont, melyektől, miután oda érkezett a nap, ismét visszatérne (*τρέπειτο*): főleg minekutána ezen napfordulatok által (*τροπαῖς τοῦ ἡλίου*) az év két egyenlő részre osztatnék, úgy hogy legkényelmesebb volna egyik napfordulattól a másikig (*ἀπὸ τροπέων καὶ μερῶν τροπέων*) az esztendő részeit, valamint magokat a napokat is számlálni. Hogy pedig ez könnyen megtörténhetik anélkül, hogy valaki a nap járásának valódi okát tudná, azt mindenki belátja: mely valódi ok Herodot előtt annyira titok vala, hogy ő nem a nap eltérését tartotta a hideg okának, hanem ellenkezően a hideget vélte a nap eltérése előmozdítójának.

Akik mondják, hogy Herodot idejében némelyek a földet tekeidomúnak hitték, azok a szó legszorosabb érteményében nagyon tévednek. Igaz ugyan, hogy Herodot 4, 36. ezeket írja: *Γελῶ δὲ, ὁρέων γῆς περιόδους γράψαντας πολλοὺς ἤδη, καὶ οὐδένα νόον ἔχοντας ἐξηγησάμενον οἱ Ὠκεανόν τε ῥέοντα γράφουσι περὶ τὴν γῆν, εὐθυσαν κυκλωτερέα ὡς ἀπὸ τόρνου*, azaz: Nevetek pedig látván már sokakat, kik a földnek környezetét lerajzolják, és hogy ki sem bir közülök vezetni észszel; akik az Óceant is a földnek körülette rajzolják, mely kör alakú, mintha esztergályos-vassal volna kikerekítve. Akik e szöveget félreértették, azok legfőlebb a latin fordítás által, sunt qui terram rotundam pingant, velut ex torno, jöhettek tévutra; mert Herodot szavai épen nem kétesek, nem is jelentenek mást, mint a földnek kör- vagy tányérialaku azaz korong kerekességét. Herodot tehát csak azokat neveti, kik a földet tányérialakunak hiszik, és ezt a táblákon, mint kikerekített korongot állítják elő, és Asiát, a földnek déli részét, egyenlővé teszik Európával, a föld éjszaki részével. Neveti ő a földnek azon alakját is, melyet csak az érzékek hatása után képzelhet magának az ember; és tagadja, hogy a föld valamely meghatározható alakkal végződne, minthogy Európa éjszaki széleit még ki sem érte el, az Óceant pedig, mely a földet környezné, csak valamely költő helyezé oda.

Ámbár pedig a földnek tökéletes kerekességét, mintha cirkalommal lenne az kikerekítve, tagadja; mégis, amennyire beszédebből kivehetni, a már ismert földrészeket, ha némely szögleteket és öblöket kiveszünk, koronghoz hasonlóknak akarja tartatni: amit pedig némelyek ráfognak, mintha azt akarná bebizonyítani, hogy a föld hosszúsága fölülmulja annak szélességét, nem áll; sőt Herodot mérésének kimutatása szerént a földnek

szélessége annak hosszúságával majdnem tökéletesen megegyezik. Csodálom, mondja 4, 42. azokat, kik Afrikát Ásiát és Európát mint egymás közt tökéletesen egyenlő részeket határozzák meg, melyek mégis egymástól nagyban különböznek. Hosszában ugyan mindkettő mellett elvonul Európa, de szélességére nézve azokkal össze nem hasonlítható.

Mert Libya és Asia, melyeknek déli határai hajózás által ismeretesek, nem igen szélesek, mégis a déli tenger közt, melyet vörösnek mondanak, és az éjszaki közt, melybe Phasis foly (Pontus Euxinus), négy nemzet lakik, a persák, médok, saspirek és kolchok. A kaspiumi tenger és Araxes folyam közt, — mely kelet felé foly, és mely a kaspiumi tengerrel, Phasis folyammal, Pontus Euxinus- és Hellespontussal, valamint azon tengerrel, melyet földközinek nevezünk, Európát Asia- és Afrikától elválasztja, — India terjed el. Innét már egész kelet felé elhagyatott a föld, és hogy milyenek azon vidékek, ki sem mondhatja meg. — Továbbá néhány napi távolságra Egyiptom fölött a délitenger mellett laknak a hosszú életű aethiopok 3, 17. és ezek legszélsőbb lakói Afrikának dél és nyugat felé, 3, 114. Ha Európának ezen hosszával annak szélességét egybevetjük, és Spártának déli tengerpartjától mindazt, mi az Isthmuson innen és túl van, azután Thessaliát és a thrákok nemzetségét, mely az indok után a földön legnagyobb, egész az Isterig hozzávesszük; végre, ha az Ister fölött lakó kelták, agathyrusok, neurusok, androphagok tartományát, azon területtel, mely éjszak felé még egészen ismeretlen, hozzáadjuk: akkor Európa szélessége a föld déli részének szélességét jóval felülmulja, annál inkább, minthogy a hozzánk közelebb eső tárgyak nagyobbaknak, a messzebbre levők kisebbeknek látszanak.

Most mielőtt az óvilág által ismert föld alakjának hosszát Herodot szerint meghatároznók, lássuk Európának hosszát, mely a legszélsőbb éjszaki lakók- azaz hyperboreusoktól a legdélebb lakókig az arabokig terjedő föld szélességével alig hasonlítható össze. Ugyanis a nyugati Európa lakói közt utolsók a *kynesok*, vagy mint őket Herodot 4, 49. nevezi, a *kynetai*, kik már Herkules oszlopain túl laknak. Hogy ezeknek tartománya nem nagy, onnan látszik, mivel keleti szomszédjaik a kelták szintén arra laknak, ezeknek tartománya pedig már nagyobbnak tartaték, mert ez a kynetáktól a thrákokig és szittyákig terjed. Ne gondoljuk pedig, hogy Herodot Hispaniát, Galliát, Germániát ismerte, ő ezeket a kelták tartományának közös nevébe foglalja. Mert szerénte a kelták földén nem messze Herkules oszlopaitól Pyrene városánál ered a Duna, mely Európát közepett hasítja, 4, 49. tehát Hispaniának nagyobb része valamint egész Gallia előtte ismeretlen vala; Herkules oszlopa mellett Ibéria, ezeken túl Tartessus, Massalia és a ligyaiak földe valának ismeretesek; és minthogy ezen városoknak távolságát nem tudták, más ott levő városokról pedig mit sem hallottak: következtették, hogy a fönnehlített városok nincsenek messze egymástól. Valamint tehát Herodot a régibb földabroszokon találta, melyeket a nyugati földnek e részein hibáról nem vádol: úgy szerénte is Európa, mely Herkules oszlopaitól kelet- és éjszakra, egyszersmind az itáliai alpesek felé kanyarodik, Itáliával együtt a tengert és Sardont is magában foglalja 1, 166. Innen vala, hogy görögön meghódításával egész nyugati Európát meghódítottnak lenni hitték nem csak a persák, hanem a görögök is 7, 8. és 101. és 8, 108. és Itália nem messze vala az ugynevezett kultenger torkolatától, Itália fölött pedig voltak a kelták.

A keltákkal egy részről határosak a thrákok, más részről a szittyák, agathyrusok, és neurusok, kik nyugat felé Scythiát, éjszak felé Thráciát zárják el, és nem nagy földterületet bírnak 4, 99—102.

Az Ister folyam torkolatától, mely Sinope városának átellenében ömlik a Pontus Euxinusba 2, 34. egész a Maeotis tóig terjed Scythia 20 napi járásnyira, vagyis mindennapra 200 stadiumot számítva 4000 stadiumnyi távolságra, mintegy 100 mérföldre. Hátra van még a Pontus Euxinusnak keleti partjáig 7100 stadium melyet Herodot kelet felé nagyon kinyújt; minthogy az egész tengernek hossza 150 mértföldnyi, úgy hogy a Pontus Euxinusnak keleti partját és Eufrátes folyamnak torkolatát ugyanazon vonalba kell helyezni. mely déltől éjszak felé huzatik. — A Pontus partja és a kaspiumi tenger közt fekszik Phasis folyam és a kaukazi hegyek, nagy kiterjedésűek és magasságuk 1, 203; honnan következtethetni, hogy a két tenger közti területet Herodot valódi nagyságában, hacsak valamivel nem nagyítva, fogta föl, és irta le. — A kaspiumi tenger, mely hogy mással összeköttetésben nincs, a görögök közt első hirdeté Herodot, nyugattól kelet felé hajón, mely evezők által hajtatik, 15 napnyi távolságra terjed. Herodotnál áll 1, 203. *μήκος μὲν εἰούσα πεντακταίδεκα ἡμερῶν, εὐρὸς δὲ ὀκτὼ ἡμερῶν.* A hosszúságot Herodot közönségesen a mi számításunk szerénte veszi, hacsak nyilván

nem tudatja, hogy más számítási módot használ. Hogy pedig e helyen a hosszúságot a földnek nyugatról keletre kiterjedéséről veszi, onnan tűnik ki, hogy a kaspiumi tengert, Pontus Euxinust és Araxes folyamot jelöli ki Európa és Asia határaivá. 4, 40.

A kaspiumi tenger mellett kelet felé nyulik el egy megmérhetlen nagyságu síkság, melynek nagy részét a massageták lakják, s melyet Araxes folyam választ el Indiától. Ezek szerénte a keleti Európának legszélsőbb lakói. Hogy ezeken túl merre, meddig és kik laknak, senki sem tudja. Ezen szokásos és többször ismételt kifejezés Herodotnál jelenti, hogy ő a föld területét az addig ismert határokon túl terjeszti ki; hanem a földnek azon alakjától, melyhez gyermekkorában a földabroszokon szokott, lelkében el nem válhatik; és ámbár bevallja hogy az említettek kivül mi sem tudatik, mégis az az éjszaki partra bizonyos arimaspok, aranyban dúsgazdag népet, helyez 3, 116.; valamint a keletre az indokat; s hasonlólag mind a massageták mind Araxes folyam a földet körülövező tenger keleti partjától nem messze helyezendők.

Helyén lesz itt némit az Araxes folyamról megemlíteni. E folyam Herodot szerént 1, 202. eredetét veszi a matienei hegyeken. Matiene föld pedig azoknak, kik görögönből Susába utaznak, esik Arménia közé, melyet Tigris folyam áztat, és Cisia közé, melyben van Susa 5, 49, 52. közel keletre a saspirekhez 3, 94. tehát délre a kaukazi hegy alatt. Ered tehát Araxes a kaspiumi tengertől nem messze eső délnyugati vidéken. Egy kis távolra innét a szittyák, Ásiából a massageták által kiüzelve, átkelnek az Araxesen a kimmeri földet megtámadandók 4, 11. Valljon pedig a maeoti tó körül tették-e az utat, vagy pedig a déli parton a kimmeri Bosporuson át, ki nem vehető. E folyamot némelyek a Dunánál is nagyobboknak mondják, mások ennél csak valamivel kisebbnek 1, 102. Ez képezi a massageták déli határát 1, 205., kik a kaspiumi tengertől kelet felé laknak, valamint az indok éjszaki határát is, utját pedig folytatja még a kaspiumi tengeren túl kelet felé 4, 40. Ezen folyamnak tehát a kaspiumi tenger déli partjától egy kis távolságban kell elhaladni. Olvassuk ugyan 1, 202. *στόμασι δὲ ἐξερεύγεται τεσσαράκοντα, τῶν τὰ πάντα πλὴν ἑνὸς ἐς ἑλεᾶ τε καὶ τενάγεια ἐκδιδοῦ τὸ δὲ ἐν τῶν στομάτων τοῦ Ἀραξέω ῥέει διὰ καθαροῦ εἰς τὴν Κασπίην θάλασσαν.* Ezen idézésből ugyan állításunk ellen némi nehézség támad; mindazonáltal ez könnyen kiegyenlíthető. Ugyanis e szerént e folyamnak egy ága a kaspiumi tengerbe szakad, a többi pedig mellette keletnek folyván és a keleti tenger közelében több ágra szakadván posványosságokat és mocsárokat képez. Mert hogy negyven torkolat említetik, azon nincs mit fölakadnunk, ezen határozott szám keleti szójárásban csak nagyobb határozatlan számot jelent. Hogy ezen folyam a tenger közelében ömlik több ágra, onnan tűnik ki, hogy ezen mocsárookban emberek lakni mondatnak, kik nyers halakkal táplálkoznak és tengeri borjúk bőrével ruházkodnak. Mert a phokák, melyeket már Homér Odys. 4, 442. *ἄλιотρέφειας*, tengerben tápláltaknak nevez, már a régiek véleménye szerént csak tengerben lakhattak. — Különben amit itt Araxes folyamról Herodot említ, hogy *Ἀραξίης ἐξερεύγεται τεσσαράκοντα στόμασι*, majdnem ugyanazon szavakkal állítja Strabo is, mondván: *σχίζεσθαι τὸν Ἀραξίην εἰς τεσσαράκοντα ποταμούςς.*

Már az előre bocsátottak után Herodot szerént földünk hosszúságát a mi számításunkban körülbelül 1200 mérföldre tehetni: csak körülbelül mondjuk, mivel Herodot nem mindenütt határozza meg a földnek és tengereknek mértékeit; ha pedig meghatározza, csak az utazási napok számából teszi azt, mind szárazon, mind vizen. Nehogy pedig ezt minden alap nélkül látszassunk mondani, kövessük az ezen meghatározásra vezető noha nem mindenütt legbiztosabb utat.

Az egyiptomi Thivától egész az Atlas hegyig, mely oly magas, hogy teteje télen nyáron föllegekkel van borítva, az ut 50 napi járás 4, 181—184. Egy napi járásra legfőlebb 200 stadium 5 mérföld, de közönségesen csak 150 stadium $3\frac{3}{4}$ mérföld számíttatik. Nehogy tehát nagyítsuk a dolgot, minden ellenvetés kikerüléseül itt csak 150 stadiumot veszünk föl. Ennélfogva 50 nap tesz 7500 stadiumot vagy 187 geographiai mérföldet. Azon földterület, mely Atlason túl Herkules oszlopaig nyulik el, Herodot előtt ismeretlen. Az Atlasról pedig, melyet a benlakók az ég oszlopának nevezének, azt hívék a görögök Herodot idejében, hogy nem messze van a föld végétől. Hogyha tehát azon területet szintén hason kiterjedésűnek tesszük, Afrikának hossza a nyugati tengertől a vörös tengerig majdnem 380 mérföldet tesz. — Majdnem hason hosszúságu Európa is a nyugati tengertől Ister torkolatáig 2, 33. és 34. Ehhez adván a Pontus Euxinusnak hosszát 4, 85, tudniillik:

11,100 stadiumot vagyis 277 mérföldet; továbbá a fekete és kaspiumi tenger közti földet, melyet Herodot ugyan meg nem határoz, tehetni 120 mérföldre; — a kaspiumi tengernek hosszát, melyet 15 napnyi hajózásnak vél 1, 203. 150 mérföldnyire; ide tartozik még a massageták földe, melynek határa Araxes folyam. Ennek forrása pedig nem messze van a kaspiumi tenger délnyugati partjától, foly tehát a kaspiumi tenger egész hosszában 200, és még ezen túl 100 mérföldet, vagy ha épen többet akarunk venni, akkor a kaspiumi tengertől a legszélsőbb keleti tengerig 200 mérföldet. És így a földnek egész hossza körülbelül 1200 mfdnyire tehető.

A földnek szélessége majdnem ugyanoly nagyságu. Ugyanis az arabiai öbölnek hossza 40 napnyi hajózás, tehát 400 mérföld 2, 11. és 4, 86. amelyen túl a földet dél felé a tenger zárja el. Egyiptom és Cilicia közti távolságot Herodot nem határozza meg; tegyük azt 100 mérföldre. A ciliciai parttól Sinópeig, mely a Pontus Euxinus déli partjának szélén fekszik, öt napnyi az ut, ami 20 mérföldet tesz 2, 34. A Pontus Euxinusnak szélessége 3300 stadiumnyi 82 mérföld 4, 85. Scythia a Pontus Euxinuson túl éjszak felé egész Tanais torkolatáig 4000 stadiumra, 100 mérföldre terjed 4, 101. A szittyákon túli föld legnagyobb részben pusztaság, melyen túl laknak az androphagok, nem szittyá nép. Ezeken túl pedig kétségkívül minden elhagyatott és ott a hidegnek eltűrhetlen nagysága miatt semmi nép sem lakhatik. — Azonban a Pontus Euxinus fölötti tért szabatosabban határozhatjuk meg abból, amit Herodot 4, 21. 120. és 123. elbeszél. A maeotisi tótól, mely éjszak felé fordulva négyszöget képez, és minden oldala 4000 stadiumnyi 15 napnyi távolságra éjszak felé a sauromaták laknak oly földön, mely üres minden vad és gyümölcsös fáktól. Ezeken és ezeknek keleti szomszédjaikon a budinokon túl, kik már sűrű fákkal benőtt vidéken laknak éjszak felé, van egy nagy hét napnyi távolságú pusztaság, melyen túl a thysageták laknak, kiknek földéről négy nagy folyam ömlik a maotisi tóba. Nem fogunk tehát a valóságtól nagyon eltérni, ha a Pontus Euxinustól az éjszakai tengerig 200 mérföldet veszünk, és így a föld szélessége 902 mérföldnyi összeget tenne. Ennélfogva a szélesség Herodot szerint megközelíti a hosszát, amin csodálkozunk nem lehet, ha megemlékezünk, hogy Herodot többször ismétli, hogy Európának éjszakai részei még mindig ismeretlenek, és hogy Európa sokkal szélesebb mint Asia vagy Afrika.

Igy már a föld hosszúságát és szélességét legalább megközelítőleg meghatározván láthatjuk, hogy Herodot előtt Afrika igazi nagysága és alakja ismeretlen vala, és ha ő azon elbeszélésnek, hogy Afrikát egykor a phoeniciaiak körülhajózták, hitelt ad, csak azt hiszi, hogy ezen összeszorított félszigetet, mely az arabiai öblön túl rögtön éjszak-nyugat felé kanyarodik, hajózták körül. Hogyha erre valaki azon ellenvetést tenné, hogy dacára annak, miszerént Herodot Afrikának igazi nagyságát nem ismerte, mégis megtörténhetett, hogy Afrikát a phoeniciaiak körülhajózták, annak cáfolataul elég legyen Bredow Godefried jeles történelemiróból a következőket felhozni :

A görögök közül egyedül Herodot az, ki ezen körülhajózást az egyiptomi papoktól hallván és azt művében fölemlítvén, okot szolgáltatott arra, hogy azt a többiek utána ismételjék. És hogy lehet az, hogy ily nevezetes utról, melyet a halandók közül addig senki sem tett meg, az egyiptomiak a görögök közt másnak nem beszéltek, holott ezek Egyiptomot, mint az akkori világnak bölcseségi székhelyét számosan és gyakran látogatták; hogy lehet az, hogy Herodot után 150 évvel a Ptolomaeusok idejében ezen elbeszélésnek semmi nyoma sem találtatott az egyiptomiaknál úgy, hogy az alexandriai geographusok Afrikának ezen körülhajózásáról vagy mit sem tudtak, vagy azt mint homályba burkolt dolgot csak igen kétesen említették? De halljuk ezen körülhajózásról magának Herodotnak nyilatkozatát, 4, 42. *Ὀρηθέντες ὦν οἱ Φοίνικες ἐκ τῆς Ἐρυθρῆς θαλάσσης, ἔπλεον τὴν νοτιὴν θάλασσαν ὅπως δὲ γίνοιτο φθινόπωρον, προσίσχοντες ἂν σπεύροσσαν τὴν γῆν, ἵνα ἐκάστοτε τῆς Αἰβύης πλέοντες γινοίαιτο, καὶ μένεσσαν τὸν ἄμητον θερίσαντες δ' ἂν τὸν σίτον, ἔπλεον ὥστε δύο ἐτέων διεξελθόντων τρίτῳ ἔτει κάμψαντες Ἡρακλήϊας στήλας ἀπίκοντο εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἔλεγον ἐμοὶ μὲν οὐ πιστά, ἄλλω δὲ δὴ τειω, ὡς περιπλώοντες τὴν Αἰβύην τὸν ἥλιον ἔσχον ἐς τὰ δεξιά;* azaz : a phoeniciaiak tehát kiindulván a vörös-tengerből, a déltengeren hajóznak, midőn pedig megérkezék az ősz, kikötvén beveték a földet, bármely részén lennének akkor Libyának, és bevárak az aratást : learatván pedig a gabonát tovább hajóznak. Így mult el két év, a harmadikban megkerülvén Herkules oszlopait visszatértek Egyiptomba, és beszéltek előttem ugyan hihetetleneket, de más talán elhiszi, hogy midőn Libyát körülhajóznák, a nap jobb oldalukon volt.

Ime ez az elbeszélése azon utnak, mely még előttünk is, miután a hajózási mesterség annyira kiműveltetett, csodálást gerjesztene. Valóban semmi különböztetést sem tesz Herodot azon hosszú utak közt, melyeknek egyike dél, másika nyugat, harmadika éjszak irányában vala teendő; nem fordul itt elő semmi új dolgoknak, tengeri szélvésznek, vagy más veszélyeknek, csodáknak, kalandoknak leírása; csak egyszerűen említetik, hogy eltelve két év, a harmadikban visszajönek. És hogyan történhetett, hogy bevetvén a földeket és az aratást bevárva, mégis 2000 mérföldnél nagyobb utat tettek? Ez ugyan olyan, mi a hihetlenséggel határos. Csakugyan elképzelhetjük, miképen mutogatta legyen elmefuttatás gyanánt valamely egyiptomi pap Herodotnak azon földrajzi táblán, melyet kezében tartott, vagy melyet csak heves képzetében festett magának, azon utat, melyet Afrika körül a phoeniciaiak tettek, és aránylag többi utazásaikhoz miképen mérte legyen ki körülbelül az időt is, mely alatt az megtörténhetett volna. — Azon kifejezésnek pedig, hogy a phoeniciaiaknak a nap jobb oldalukon volt, amit Herodot nem hisz, de talán más valaki elhiszi, azon kifejezésnek csakugyan valódi jelentését a régi földrajzirók közül ki sem fogta föl. Mert akárki volt a görögök vagy egyiptusiak között, ki Herodot idejében csak képzelte is, hogy a phoeniciaiak a déli tengert beutazták, melynek partjain az aethiopiaiak a közel levő nap által égetve alig élhettek, azt másképp nem képzelhette, mint úgy, hogy a nap, melyet a görögök mindig az égnek déli részén láttak, akkor midőn ezen tengeren hajóznának, az égnek éjszaki részén látszassék. Aki tehát ezen utazást Herodotnak elbeszélte, azt egészen a nép érzelme és vélekedése után beszélt el, mint-hogy ezt másképp nem is képzelhette. Mivel pedig Herodot a napot az ég déli tájékán a földhöz közelebb járni vélte, és tagadta, hogy a föld délfelé a nap járásán túl terjeszkedhetnék; mindazonáltal mégis állítván, hogy a phoeniciaiak Afrikát körülhajózták, a napnak ezen állásán csodálkozik: ez előttünk valami megfoghatatlan és olyan, amin mi csakugyan méltán csodálkozunk! — Továbbá föl lehet-e tenni, hogy a phoeniciaiak, kik az ujságokat nagyon is vadászták, és ezeket más népeknek majdnem csodaalakokban tüntették elé, oly utat, mely azon időben a legnagyobb ujság lett volna, minden följegyzés és historiai nyom nélkül hagytak volna? Aki ilyen elbeszélésnek hitelt ad, az előtt mi alig látunk tárgyat, melytől hitelét megvonhatná.

Végre fölhozzák, hogy miléti Thales egy napfogyatkozást már 150 évvel Herodot előtt, tehát 585 évvel Kr. e. megjövendőt, mi nem történhetett volna, ha ő a földnek, valamint a nap- és holdnak alakját és forgását nem ismerte volna; ha pedig ő ismerte, akkor Herodot előtt annál kevesebbé lehetett ez titok. Hogy Thales egy napfogyatkozást valóban megjövendőt, az tagadhatlan, minthogy ezt maga Herodot I, 74. így bizonyítja: *Μετὰ δὲ ταῦτα πόλεμος τοῖσι Λυδοῖσι καὶ τοῖσι Μήδοισι ἐγένετο ἐπ' ἕτερα πέντε... τῷ ἕκτῳ ἔτει συμβολῆς γενομένης συνήνεκε ὡς τε τῆς μάχης συνεστεώσης, τὴν ἡμέραν ἐξαπίνης νύκτα γενέσθαι, τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρας Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τοῖσι Ἴωσι προηγόρευσε ἔσσεσθαι, οὐρον προθέμενος ἐνιαυτὸν τοῦτον, ἐν ᾧ δὲ καὶ ἐγένετο ἡ μεταβολή,* azaz: Ezután háboru volt a lydok és médok közt öt éven át, a hatodikban, midőn egy ütközet tartana, megtörtént, hogy épen állván a csata, a nap rögtön éjjé válának, mely változását a napnak mileti Thales az ióniaiaknak megjövendölte, határu szabván ki azon évet, melyben ama változás történt. Tehát csak az évet jövendölte meg Thales, nem a napot, sem a napnak bizonyos részét, melyet ha előre kizűzött volna, Herodot őt a csoda nagysága miatt bizonyosan kiemelte volna. De hogy Herodot ezen megjövendölés okát nem tudta, mind a fönnidézett helyből, mind másokból, melyeken erről említést tesz, világosan kitünik. Mert mindenütt isméli ezen kifejezést, *ἡ ἡμέρη ἐγένετο νύξ* I, 103. — Valljon 9, 10. Herodot napfogyatkozást értett-e, meghatározni nem lehet, mert e szavakkal él: *Ἀπῆγε δὲ τὴν στρατὸν ὁ Κλεόμβροτος ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ διὰ τὸδε θυομένῳ οἱ ἐπὶ τῷ Πέρσῃ ὁ ἥλιος ἀμικρῶθη ἐν τῷ οὐρανῷ,* azaz: Kleombrotos visszavezette seregét, minthogy neki, midőn a persák ellen áldozna, a nap az égen elsötétedett, mely elsötétülés sűrű föllegek következtében is oly nagy lehetett, hogy neki áldozás közben roszt jelöl látszanék, minthogy ezen áldozásnál nem valának jelen a magusok, kik sajátoságos hízeltgési modorukkal a napnak ezen fenyegető elsötétülését a persák elleni haragnak magyarázták volna.

Legvilágosabban földeríti e tárgyat azon hely, mely Herodotnak 7, 37. előfordul, midőn Xerxes Abydos felé indítaná seregét: *ὁ ἥλιος ἐκλιπὼν τὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδρην, ἀφανὴς ἦν, οὗτι ἐπινεφέλων ἐόντων, αἰθρῆς τε τὰ μάλιστα ἀντὶ ἡμέρας τε νύξ ἐγένετο,* azaz: a nap elhagyván az égen székét eltűnt, midőn semmi felhők sem volnának, hanem legtisztább lenne az ég: és nap helyett éj lön. Itt ugyan leg-

csekélyebb nyoma sem látható annak, hogy Herodot a napfogyatkozásnak csak legtávolibb okát is sejtette volna.

Vessük most evvel össze azt, amit Thukydides 2, 28. olvashatni : *Τοῦ δ' αὐτοῦ θέρους νοουμηνία κατὰ σελήνην (ὡσπερ καὶ μόνον δοκεῖ εἶναι γίγνεσθαι δυνατόν) ὁ ἥλιος ἐξέλιπε μετὰ μεσημβρίαν, καὶ πάλιν ἀνεπληρώθη γενόμενος μηνοειδής, καὶ ἀστέρων τινῶν ἐκφανέντων*, azaz : Ugyanazon nyáron, midőn a hónap első napja vala a hold szerént (amint ez csakis akkor látszik lehetőnek) a nap megfogyatkozott délután és holdalakjából, melyben akkor vala látható, midőn némely csillagok is föltünének, ismét előbbi kerekességű és fényű alakját ölté föl. És 4, 52. : *Τοῦ δὲ ἐπιγιγνομένου θέρους εὐθύς τοῦ τε ἡλίου ἐκλίπες τι ἐγένετο περὶ νοουμηνίαν καὶ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἰσταμένου ἔσεισε*, azaz : következő nyár kezdetén azonnal a nap megfogyatkozott az újhold ideje körül, és ugyanazon hó kezdetén földrengés volt. E helyeken először találkozunk a napfogyatkozás okának némi homályos sejtelmével, de egyszermind elegendő bizonyítékkal arra, hogy még Thukydides korában a napfogyatkozásnak valódi okát a görögök nem tudták, csak akkor kezdék azon időpontokat, melyekben ily tűnemények előfordulának, gyanítgatva észlelni, melyeket azután több hason tűnemény idejével összevetvén Pláto és Aristoteles idejében a napfogyatkozás valódi okára jöttek. Anaxagoras tehát még nem tudá, hanem csak sejté a napfogyatkozásnak valódi okát : Anaxagoras pedig azon tanítványai közé tartozik Thalesnek, kiket az ugynevezett ióniai tanoda követőinek hívunk. El nem gondolhatni tehát, hogyan tudhatta volna Thales azon okot, míg az tanítványai közül egy legjelesb természetbuvár előtt ismeretlen vala. Holott miután a napfogyatkozásnak valódi oka tudva van, oly egyszerű és világos az, hogy az emberi ismeretek köréből el sem törleszthető. De azt sem lehet a görögökről föltenni, hogy a természeti tűneményeknek okai, melyek bármily nevezetű bölcsészeti iskola előtt tudva valának, a nép előtt rejtekben maradtak volna : annál kevesbbé gondolhatni tehát, hogy Herodot, vagy Thukydides, koruk legjelesb férfiai, kik az igazság és tudomány epesztő szomjálól ösztönözve egész éltökön keresztül annak fölkeresésében fáradoztak, a már ismert napfogyatkozás oka irányában még sötétben botorkáztak volna. Honnan önként következik, hogy Thales előtt a napfogyatkozásnak valódi oka még tudva nem volt.

Elismervén ezt, mit mondjunk Herodot amaz állításáról, hogy Thales, előtte 150 évvel, egy napfogyatkozást megjövendölt, mese-e az vagy valóság? Herodot ezen elbeszéléséről kételkedni okunk nincsen, de abból szorosán csak azt következtethetni, hogy az emberek már akkor több évek során tett tapasztalásból a napfogyatkozás idejét meghatározhatták anélkül, hogy annak okát fölfogták volna. Így beszélnek a régi egyiptusiakról, hogy ezek az évszakok körét jól kimérték, az év részeit jól megkülönböztették, a hold nőttét és fogytát, valamint némely csillagok járását tudták anélkül, hogy ezeknek valódi okát ismerték volna. Így beszéli Herder e műben : *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* 2, 302 l. hogy az indok bölcsészei hasonlólag az egyiptusiakéihoz igen gondos észlelői az égitestek járásának, és ámbár megfedekezvén ősi dicsőségökről a bölcselőkben hanyatlottak ; a számítás és egybevetés ezen mesterségét el nem hanyagolták. A bramínok rendkívüli nagy számokat tartván emlékezetökben, a legnagyobb égitestek járását az időnek legkisebb részeiben is meghatározzák : és ámbár az európaiak tudományát e részben nélkülözik, mégis az igazságot annyira megközelítik, hogy a valótól igen keveset térnek el. Napfogyatkozásokat jövendölnek, noha ezek okát nem tudják. Csillagászati ismereteik ugyanis bizonyos rejtélyes emlékkversekben foglalvák, melyeket idézvén bámulatos gyorsasággal előmondják a nap és hold fogyatkozásait. Csakugyan azon égi tűnemények időközönként elhibázhatlanul visszajönek, mely időköz, ha szorosán kiszámítatik, a tűnemény is, anélkül hogy oka tudatnék, meghatározható. Így 3445 holdujság után ugyanazon nap- és holdfogyatkozások fordulnak elő. Ha pedig épen oly szoros számításra nincs szükség 223 holdujság vagyis 18 év és néhány nap elég arra, hogy a nap- és holdfogyatkozások ismétellessenek.

Ha tehát ez így van, Thales, mint éles eszű egyén, ki a hajózás- és csillagászatban jártas tyrusiaknak Miletos nevű gyarmatvárosában született, és az akkori tudományokba jól beavattatott, Egyiptomba költözvén ezen bizonyos számokból álló évcyklusokat könnyen megtanulta ; de minthogy ama bizonyos évek számából álló évkör (*κύκλος*, *cyclos*) nem a legbiztosabb alapra lön fektetve, hanem csak megközelítőleg tudatta a tűnemények idejét : nem ébresztett a görögöknél mint nagyobb tökélyt követelőknél különös figyelmet ; sőt később, mint-hogy az ilyen fogyatkozások szorosán be nem következtek, egészen elhanyagoltatott.

Az előrebocsátottak nyomán, úgy véljük, biztos következetességgel kimondhatjuk : hogy Herodot és kora a földet síknak, kereknek, de nem tökéletesen kikerekített korongnak vélte, melyet a világtenger körülövez, s mely az égi mennyezet homoru félgömbje által lenne befödve. Ismerve lőnek már azon korban is a világtájaknak azon végpontjai, melyeken a leghosszabb és legrövidebb napokon kel és nyugszik a nap ; de nem a mi nap-térítők (circuli tropici). — Herodot véli , hogy Afrika körülhajóztatott, de nem azon Afrika, melyet mi ismerünk ; valamint fölemlíti azon népvéleményt, hogy azoknak, kik a déli világtengeren hajóznak, a nap jobb oldalukra esik, de ő ezen véleményt el nem fogadja. Említi a napfogyatkozások jövendölését is, de úgy adja azokat elő, hogy elbeszéléséből tisztán kivehető, miszerént az ókor ezen tünemény okát még nem ismerte ; későbbi több évek során ugyanazon időben a holdujságok alkalmával tett tapasztalások velők a valódi okot csak gyanították.

Minthogy ezen értekezlet földrajzi tábla nélkül kissé homályos lenne ; szükségesnek láttuk ehhez a Herodot gondolta földabrosznak legalább főbb helyeit és a földnek általa vélt alakját rajzban mellékelni : amint ezt több az óvilág földrajzát ecsetelő szerzőknél találtuk. Ugy véljük ez által nem kis szolgálatot tettünk azoknak is, kik Herodot érdekes művének olvasására adandják magokat.

Szepesi Imre.

II. Tanári kar.

a) Rendes tanárok a kegyes tanítórendiek közül.

Szám	Tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Tanodai osztályok, melyekben előadásokat tartott	Hetenkinti előadásainak óraszámja	Jegyzés
1.	Domanek Alajos.	Hittan. Latínyelv.	1. 2. 3. 4. 1.	16.	I-ső osztály főnöke, és gymnasiumi hitelemző
2.	Hindy Mihály.	Latínyelv. Magyarnyelv és irodalom.	5. 7. 3. 4. 5. 6.	19.	— —
3.	Lutter Ferdinánd szépműv. és bölcsészeti tudor, a magyar tud. Akademia l. t.	Mennyiségtan.	I. félévben 4. 6. 7. 8. II. félévben 7. 8.	I. félévben 10. II. félévben 3.	A budai államgymnasia- um igazgatója
4.	Nicolini Alajos.	Latínyelv. Németnyelv.	3. 1. 2. 3.	I. félévben 17. II. félévben 15.	III-dik osztály főnöke
5.	Peck Ágoston.	Mennyiségtan. Természetrajz.	I. félévben 1. 2. 3. 5. II. félévben 1. 2. 3. 4. 5.	20.	V-dik osztály főnöke
6.	Polák Ede, szépműv. és bölcsészeti tudor.	Latínyelv. Magyarnyelv. Mennyiségtan. Természettan.	8. 1 6. (II. félév) 3. 4. 7. 8.	18.	VII-dik osztály főnöke
7.	Polák János.	Latínyelv. Történelem s földrajz. Földrajz.	4. 6. 2. 1.	18.	IV-dik osztály főnöke
8.	Ribiánszky Adolf.	Magyar irodalom. Történelem s földrajz.	7. 8. 5. 6. 7. 8.	I. félévben 16. II. félévben 15.	— —
9.	Stech Alajos.	Németnyelv. Német irodalom. Történelem s földrajz.	4. 5. 7. 8. 3. 4.	I. félévben 18. II. félévben 16.	— —
10.	Szepesi Imre, szépműv. és bölcsészeti tudor, a magyar tud. Akademia l. t.	Görögnyelv.	5. 6. 7. 8.	I. félévben 19. II. félévben 16.	VIII-ik osztály főnöke, és gymnasiumi igazgató
11.	Trautwein János.	Hittan. Németnyelv s irodalom. Bölcsészeti előtan.	5. 6. 7. 8. 6. 7. 8.	I. félévben 16. II. félévben 15.	gymnasiumi hítségjónok, és a VI-dik osztály főnöke
12.	Ujváry János.	Latínyelv. Görögnyelv. Magyarnyelv.	2. 3. 4. 2.	19.	II-dik osztály főnöke

b) Rendkívüli tanárok.

1. Collaud Károly, a francia nyelvnek,
2. Ribianszky Adolf, a szépírásnak,
3. Stech Alajos, a rajznak,
4. Vogl Alajos, a műéneklésnek tanára.

III.

Kivonat az 185⁸/₉ és 18⁵⁹/₆₀-diki jegyzőkönyvekből.

Tanodai osztály	185 ⁸ / ₉ tanév végén voltak	A z 18 ⁵⁹ / ₆₀ -dik tanévben.						
		Alsóbb osztályokból fölléptek		Ismétlők	A tanév kezdetén voltak	Időközben eltávoztak	Az év második felében jöttek	A tanév végén voltak
		helybeliek	másunnan jöttek					
I.	91	67	34	4	105	—	—	102
II.	89	65	13	5	83	1	—	81
III.	50	67	10	3	80	1	—	80
IV.	57	30	6	4	40	1	—	39
V.	84	37	18	4	59	—	2	61
VI.	72	42	5	3	50	1	—	49
VII.	59	36	8	—	44	3	—	41
VIII.	39	39	2	1	42	2	—	41
Összesen	541	383	96	24	503	9	2	594

IV.

Sorozati kivonat az 18⁵⁹/₆₀-dik tanévben.

Tanodai osztály	Bizonyítványt kaptak								Sorozás előtt kiléptek		Sorozás kívül vannak	
	Künnöleg elsőrendűt		Első rendűt		Másodrendűt		Harmadrendűt		I. félévben	II. félévben	I. félévben	II. félévben
	I. félévben	II. félévben	I. félévben	II. félévben	I. félévben	II. félévben	I. félévben	II. félévben				
I.	10	14	76	70	15	15	4	—	—	3	—	3
II.	7	8	63	59	11	14	—	—	—	—	2	2
III.	13	20	43	51	16	3	3	—	1	—	4	6
IV.	5	7	24	24	10	6	—	1	1	1	—	1
V.	7	8	43	53	9	—	—	—	—	—	2	—
VI.	6	9	40	40	4	—	—	—	—	1	—	1
VII.	7	10	30	31	6	—	—	—	—	3	1	—
VIII.	6	6	35	35	—	—	—	—	—	2	2	—
Összesen	61	82	354	363	71	38	7	1	2	10	11	13

V.

Érettségi vizsgálatok.

Folyamat	Vizsgálat ideje	Növendékek száma		Vizsgálatok eredménye				
		bejegyez- tettek	megje- lentek	éretteknek íteltettek	Visszaútasítottak			
					félévre	egész évre	másod izben	
I.	18 ⁵⁹ / ₆₀ . jul. 16. 17. 18. aug. 2. 3. 4.	43	43	38	—	4	1	

Az 186⁹/₁-ik tanévi vizsgálat ily rendben fog tartatni : 1) az írásbeli jul. 15. 16. 18. 19.; 2) szóbeli július 27. és 29-kén.

A pesti nagy gymnasium VIII-dik osztályában volt növendékek közül vizsgálatra vállalkozott 35; idegen 7.

VI.

Tantárgyak.

a) Kötelezett tantárgyak.

α) első félévben.

Tanodai osztály	Hetenkinti előadások óraszám.										Összesen
	Hittan	Latín nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem és földrajz	Mennyi- ségtan	Bölcsé- szeti elő- tan	Termé- szetrajz	Természet- tan	
I.	2	8	—	2	4	3	3	—	2	—	24
II.	2	8	—	2	4	3	3	—	2	—	24
III.	2	6	5	2	3	3	3	—	2	—	26
IV.	2	6	4	2	3	3	3	—	—	3	26
V.	2	6	5	2	3	3	3	—	2	—	26
VI.	2	6	5	2	3	3	3	—	2	—	26
VII.	2	5	4	2	3	3	3	2	—	3	27
VIII.	3	5	5	2	3	3	1	2	—	3	27
Összesen :	17	50	28	16	26	24	22	4	10	9	206

β) második félévben.

Tanodai osztály	Hetenkinti előadások óraszám.										Összesen
	Hittan	Latín nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem és földrajz	Mennyi- ségtan	Bölcsé- szeti elő- tan	Termé- szetrajz	Természet- tan	
I.	2	8	—	2	3	3	3	—	2	—	23
II.	2	8	—	2	4	3	2	—	2	—	23
III.	2	6	5	2	2	3	2	—	—	2	24
IV.	2	6	4	2	3	3	2	—	—	2	24
V.	2	6	4	2	2	3	3	—	2	—	24
VI.	2	6	4	2	2	3	3	—	2	—	24
VII.	2	5	4	2	2	2	2	2	—	3	24
VIII.	3	4	4	2	3	3	1	2	—	2	24
Összesen :	17	49	25	16	21	23	18	4	8	9	190

b) Nem kötelezett tantárgyak.

- a) A franciayelv három osztályának mindegyikére hetenkint két óra fordítatott.
Az I. osztályban 16; a II. 14; a III. 7 tanonc volt.
Ezekon kívül a k. r. növeldében az I. osztályban 15; a II. 7; a III. 1 nyert e nyelvben oktatást.
- b) Az egyházi éneklésre két ízben fél-fél óra lön szentelve. Erre jártak az algymnasium négy osztályából összesen 40.
- c) A műéneklésre a kezdőknél hetenkint három óra, a haladóknál két óra fordítatott. Ezt gyakorolták az első osztályból 14; a másodikból 10; a harmadikból 18; a negyedikből 10; az ötödikből 10; a hatodikból 24; a hetedikből 10; a nyolcadikból 2. Összesen 98.
- d) A rajzolás hetenkint négy órában 36 növendék tanulta.
- e) A szépirás hetenkint két órában,
- f) A zene a hangászegyleti zenedében,
- g) A testművelés a helybeni gymnasticában gyakoroltatott.

VII.

Előadott tantárgyak vázлата.**1. Hittan.**

- I. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : A ker. kath. hit, remény, szeretet. A szentségek átalában, különösen a penitencia-tartás szentsége. II. félév : a többi szentség. Szentelmények és a ker. igazság. Kézikönyv : Közép Katekizmus. Eger, 1851.
- II. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : A katholika istentisztelet szelleme. Egyházi személyek, helyek, szerek; egyházi cselekvények értelmezése a szent mise-áldozatnál. II. félév : Egyházi cselekvények értelmezése a szentségek kiszolgáltatásánál, továbbá a keresztény tanítás, egyházi szentelések és áldások, a katholika keresztény imamódok és ájlatossági gyakorlatok, végre az egyházi szent menetek és bucsújárások. Az egyházi idők s ezekhez sorozott ünnepek. — Kézikönyv : A katholika istentisztelet szelleme. Terklau után fordította Dornis Gáspár. Pest, 1854.
- III. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Az ószövetség története a Birákig és Palaestina földrajza. II. félév : A Biráktól a Megváltó születéséig. Kézikönyv : Bibliai történet, Róder Alajostól. Pest, 1852.
- IV. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Előkészületek a Megváltó eljövételéhez. Jézus gyermekora. Előkészületek Jézus nyilvános életéhez. Nyilvános életének 1. 2. 3. éve. II. félév : Jézus kínszenvedése előtti végnapok. Kínszenvedése, halála, megdicsőíttetése. Apostolok cselekedetei. Palaestina földrajza. Kézikönyv : Bibliai történet, Róder Alajostól. Pest, 1852.
- V. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : A kereszténység előtti kinyilatkoztatás. II. félév : A keresztény kinyilatkoztatás. Jézus Krisztus egyháza. Kézikönyv : A katholika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. II. rész. Eger, 1854.
- VI. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Az Isten önmagában tekintve. Az Isten, mint teremtő, föntartó, kormányzó, Megváltó. II. félév : Az Isten mint megszentelő és mint bevezető s teljesítő. Kézikönyv : A katholika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. II. rész. Eger, 1854.
- VII. osztály. Hetenkint 2 óra. I. f. : Általános k. k. erkölcsstan és a különösből a keresztények erkölcsi élete Isten s az ő közvetlen helyettese, az egyház irányában. II. félév : A kereszténynek erkölcsi élete az Isten eszes teremtményei irányában. Kézikönyv : A katholika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. II. rész. Eger, 1854.

VIII. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Jézus Krisztus egyházának történelme alapításától kezdve szent Bonifácig. II. félév : Szent Bonifácól korunkig. Kézikönyv : A katolika Religio tankönyve. Martin Konrád után fordította Mester István. I. rész. Eger, 1854.

2. Latinnyelv.

- I. osztály. Hetenkint 8 óra. I. félév : Olvasási gyakorlás, betűtan, igék, nevek, névmások és igehatározók a megfelelő gyakorlatokkal. — II. félév : Számnevek, előszócskák s a névnevek szabályai és a négy rendes igehajlításnak mintái tárgyalattak folytonos olvasás, elemzés, fordítás és írásbeli dolgozatok alkalmazásával. Kézi k. Elemi latin nyelvtan. Irta Szepesi Imre. I. rész. 6. kiadás. Pest, 1858.
- II. osztály. Hetenkint 8 óra. I. félév : Igetan. II. félév : folytatása, ugyanazon kézikönyv II. része szerint. Olvasás, fordítás, írásbeli dolgozatok, Stobaeus erkölcsi mondatainak, az Apophtegmaéknak és Phaedrus némely meséinek elemzése s betanulása.
- III. osztály. Hetenkint 6 óra. I. félév : Szóegyeztetés, szóvonzat. II. félév : Folytatás, olvasás, szerkesztés, fordítás, elemzés K. k. Latin mondattan I. rész Szepesi Imrétől. Pest, 1859. Cornelius Nepos, Vass József. Pest, 1859.
- IV. osztály. Hetenkint 6 óra. I. félév : Latin mondattan és mondatkötés. II. f. : Olvasás, fordítás, elemzés, szerkesztés. K. k. Latin mondattan II. r. Szepesi Imrétől. Jul. Caes. Comment. de bello Gall. Lipsiae, 1848.
- V. osztály. Hetenkint 6 óra. I. félév : Titus Liv. Patavinus I. II. könyve. II. félév : Ovidius Metamorphosisának I. II. és VI. könyvéből válogatott elbeszélések. Házi gyakorlatok minden három hétben, valamint a tanodában is. K. k. Tit. L. Vindobonae, 1854. P. Ovidii carmina selecta. Vindobonae, 1854.
- VI. osztály. Hetenkint 6 óra. I. f. : C. C. Sallustii Jugurtha seu Bellum Jugurth. II. f. : Oratio M. T. Ciceronis pro T. Milone. Virgilius Aeneid. lib. I. et II. Házi gyakorlatok minden hónapban, a tanodában minden héten.
- VII. osztály. Hetenkint 5 óra. I. félév : Oratio M. T. Ciceronis pro lege Manilia. II. félév : Virgilius Aeneid. lib. II. III. Házi, valamint tanodai gyakorlatok is, minden három hétben. K. k. Tullii. Cic. orationes selectae, Brunae, 1849. Virgil Aeneid. Epitome. Vindobonae, 1853.
- VIII. osztály. Hetenkint 5 óra. I. félév : C. Corn. Tac. Annalium Lib. XV. — II. f., hetenk. 4 óra : Q. Horatii Flacci Carminum Lib. I. C. II. XIV. Lib. II. C. II. III. X. XIV. Lib. III. C. I. II. III. XXX. Lib. IV. C. VII. Lib. Epodon C. II. — Satirarum Lib. II. Sat. VI. — Epistolarum Lib. I. Epist. II. Házi gyakorlatok minden három héten, tanodai minden héten. K. k. C. Corn. Taciti opera, quae supersunt. Lipsiae, 1851. — Q. Horatii Flacci carmina selecta. C. J. Grysar. Vindobonae, 1853.

3. Görögnyelv.

- III. osztály. Hetenkint 5 óra. I. félév : Betűtan, némi ismertetése az igének, névejtegetés. II. félév : Fő- és melléknevek, névmások, számnevek és a tiszta jellegű össze nem vonható és összevonható igék hajlítása. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok. K. k. Elemi hellen nyelvtan Szepesi Imrétől Kühner s egyéb szerzők után. Szótan I. és II. rész egy kötetben. Ötödik kiad. Budán, 1860.
- IV. osztály. Hetenkint 4 óra. I. félév : A tiszta jellegű össze nem vonható igék ismételése, összevonható igék, néma és folyékony jellegűek és rendhagyó igék. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok. K. k. ugyanannak II. része. Budán. Ötödik kiadás, 1860. — Olvasókönyv : Winterkorn Sándor Szt-Benedekrendi szerzetes által magyarított Feldbausch és Süpfle olvasókönyve. Harmadik kiadás. Bécs, 1860.
- V. osztály. Hetenkint 5 óra. I. félév : Mindennemű rendes igehajlításnak ismételése. Ezen igehajlítás gyakorlatot a mintákhoz fűzött és rendre elemzett mondatokban, továbbá Aesop meséiből választott 15

müdarabban. — II. félév. Hetenkint 4 óra : A rendhagyó és *μ* végzetű igék, a megfelelő gyakorlatokkal, és Aesop meséinek folytatásával, valamint Elbeszélések a Mythológiából, u. m. Prometheus, Deukalion, Phaëton, Niobe, Orpheus, Oedipus, Sphinx és a hét vezérnek harca Thébe ellen. Kézikönyvek az előbbieket.

VI. osztály. Hetenkint 5 óra. I. félév : A rendhagyó és *μ* végzetű igék elméletileg és gyakorlatilag ismételve. Az előbbi kézikönyv szerént, Winterkorn Sándor olvasókönyvéből vett 42 müdarab fordítása- és elemzésével összekötve. — II. félév, hetenkint 4 óra : A hellen mondatanból a szóegyeztetés, a névelőnek használása és elhelyezése, és az igenemek az illető gyakorlatokkal. Olvasva és szó- és mondatnani jegyzetekkel kísérve lön Xenophon Cyropaediájából 3 fejezet; továbbá Homér szójárásának és versmértékének, valamint az ióniai szójárásnak ismertetése után Homér Iliásának I. énekéből 100 vers, és Herodot V. könyvének 14 része. Kézikönyvek : Hellen mondatn Szepesi Imrétől Kühner után. Budán, 1853. Xenophontis Cyropaedia, typis Caroli Tauchnitii Lipsiae, 1839. Homeri Iliadis Epitome in usum scholarum edidit Franciscus Hohegger, Vindobonae, 1853. és Herodoti de Bello Persico Librorum Epitome in usum scholarum edidit Andreas Wilhelm. Vindobonae, typis Caroli Gerold, 1854.

VII. osztály. Hetenkint 4 óra. I. félév : A mondatnából az igeidők, és igemódok használata. Észrevételek az *ἄν* módhatározó szócskáról. A föltétes mondatok nemei és szerkezete. A jelző mondatviszony, a tárgyas mondatviszony. A sajátító eset. Olvasatott és a mondatnani szabályokra visszavezettetett Xenophon *Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους* című munkájából IV. könyvének 1. és 2. része és Homér Iliásának I. éneke. — II. félév : A mondatnából folytatólag az esetek tárgyalása. A szenvedő eset. A kettős szenvedő eset. A tulajdonító. Az előszócskák a) egy esettel u. m. sajátító, tulajdonító, szenvedő esettel; b) két esettel, sajátító- és szenvedővel; c) három esettel u. m. sajátító, tulajdonító és szenvedő esettel. Olvasatott folytatólag Xenophon *Ἀπομνημονεύματα* című munkájából IV. könyvének 3, 5, 6, 7, 8. és II. könyvének 1. része, és Homér Iliásának II. éneke. K. k. Hellen mondatn Szepesi Imrétől Kühner után, Budán, 1853. Xenophontis Memorabilia Lipsiae sumtibus et typis Caroli Tauchnitii, 1839. Iliadis Epitome a Francisco Hohegger Vindobonae, 1853. Írásbeli dolgozatok, otthon és a tanodában szabályszerűen.

VIII. osztály. Hetenkint 5 óra. I. félév : Az előszócskák szóvonzata. A *τός* és *τέος* végzetű igemelléknevek szerkezete. A névmások, a határozatlan ige névelővel és nélküle. Olvasatott Plato *Πρωταγόρας* című párbeszédéből 20 cikk, és Homér Iliásának II. éneke. II. félév, hetenkint 4 óra : Az igenévnek tárgyalása. A tárgyas mondatviszonynak szabatosb körülírása igehatározók által. A mondatkötésből a mondatok egymás mellé- és alárendezése; főnévi mellékmondatok, célzatos, jelző, és föltétes mondatok. — Folytatólag olvasatott Plato *Πρωταγόρας* című párbeszédének hátralevő 20 cikke, Homér Iliásának VI. éneke, és Sophokles Aias szomorujátékának egy része. K. k. a fönnérintett Hellen mondatn. Platons Protagoras von Eduard Jahn. Wien, 1857. Homeri Iliadis Epitome ed. Franciscus Hohegger; Vindobonae, 1853. Sophoclis Ajax, edidit Theodorus Bergk, Lipsiae, ex officina Bernhardi Tauchnitz, 1854. Írásbeli dolgozatok otthon és a tanodában szabályszerűen.

4 Magyar nyelv.

I. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Betűtan, helyesírás, szónyomozás. — II. félév : Fő- és melléknevek, névmások, számnevek. Olvasás, elemzés, írás, szaválás, írásbeli dolgozatok. K. k.: Magyar nyelvtan Ihász Gábortól. Egerben, 1858. Magyar olvasókönyv Trautwein Jánostól. Budán, 1855.

II. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Ismétlés. Betűtan, helyesírás, szónyomozás, névragozás, fő- és melléknevek, névmások, számnevek. II. félév : Igetan, igehatározó, köt- és indulatszó. Rövid mondatn,

- olvasás, elemzés, írás, szavalás, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv : Magyar nyelvtan, Ihász Gábortól. 8. kiadás. 1860. Magyar olvasókönyv, Trautwein Jánostól. Budán, 1851.
- III. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Szóegyeztetés, szóvonzat, és mondatelemzés. II. félév : Névrágok, helyragok, névutók vonzata, igekötők vonzata, határozók, köt- és indulatszók. Olvasás, elemzés, írás, szavalás s írásbeli dolgozatok. Kézikönyv : Magyar szókötés III. osztály számára. Buda, 1851. Olvasókönyv, Trautwein Jánostól. III. rész. Pest, 1852.
- IV. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Mondatisme, körmondatok, mesék, szórajz, mondatelemzés. — II. félév : Elbeszélések, levelek, a polgári ügyiratok különféle nemei, elemzés, szavalás, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv : Olvasmányok a gymnasiumi és ipartanodai alsóbb osztályok számára. Szvorényi József. IV. kötet. Pest, 1855.
- V. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : A magyar irodalom ujjászületése, Bessenyei köre, a classicai iskola. Olvasmányi, levél és körmondati gyakorlatok. — II. félév : A népies irány kezdői, az új iskola előzői. Mese, leírás, elbeszélés, utánzat, szavalás, elemzés. K. k. A magyar irodalom ismertetése. Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára. Készítette Lonkay Antal, II. kötet. Pest, 1855.
- VI. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Az új iskola. — II. félév : A legújabb iskola. Remek művek elemzése, betanulása, szavalása, fogalmazás. Kézikönyv : mint az V. osztályban.
- VII. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : A magyar irodalom történetének vázlata a 12. századtól a 18. század közepeig. — II. félév : Nyelvészeti magyarázatok, más nemzetek irodalmaiból fordítmányok ismertetése. Kézikönyv : magyar irodalom ismertetése a legrégebbi időkől napjainkig, készítette Lonkay Antal. I. kötet.
- VIII. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Aesthetica. — II. félév : Folytatása, remek művek széptani elemzése, szavalása. Szónoklati s költészeti művek szerkesztése. Kézikönyv : Szépészet, azaz Aesthetica, írta Purgstaller. Pest, 1825.

5. Németnyelv.

- I. osztály. Hetenkint 4 óra. I. félév : Helyes olvasás és írás, nem, név, személyes névmás, segéd és rendes igék ragozása. — II. félév : Hetenkint 3 óra. Az előbbiek folytatása. A többi névmások, előszócskák. Olvasás, fordítás, elemzés, írás, írásbeli dolgozatok, s némely német olvasmányok elemzése és szavalása. Kézikönyv : Német Grammatica, Toepler Theophil. Pest, 1855. Lesebuch von Mozart. I. Theil. Wien, 1854.
- II. osztály. Hetenkint 4 óra. I. félév : Ismétlés, egyéb névmások, számnevek, szenvedő igék. — II. félév : Egyéb beszédrészek. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok, némely német darabok könyv nélküli megtanulása. Kézikönyv : Német Grammatica, Toepler Theophil. Pest, 1855. Lesebuch von Mozart. II. Theil. Wien, 1855.
- III. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Előbbiek olvasás közbeni ismétlése, rendhagyó igék. II. f. : Hetenk. 2 óra : Folytatás. Mondattan. Olvasás, elemzés, fordítás, írásbeli dolgozatok, némely darabok könyv nélküli megtanulása. K. k. Ném. Gram. Toepler Theophil. Pest, 1855. Lesebuch v. Moz. III. Th. Wien, 1858.
- IV. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Mondattan. II. félév : Folytatás, elemzés, fordítás, írásbeli dolgozatok, némely darabok könyv nélküli megtanulása. K. k. Német Gramm. Toepler Theophil. Pest, 1855. Drittes Sprachbuch. Wien, 1855. Lesebuch von Mozart. IV. Theil. Wien, 1855.
- V. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Mondattan befejezése, olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, némely darabok könyv nélküli megtanulása, írásbeli dolgozatok. II. félév : Hetenkint 2 óra : Verstan. Kézikönyvek : Leitfaden von Heyse. Hannover, 1857. Deutsches Lesebuch, für die Oberen Classen der Gymnasien von J. Mozart. I. Band. Wien, 1851.
- VI. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Irodalmi történet a középkori költészet hanyatlásáig. — II. félév : Irodalmi történet folytatása, Opitzig. Olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, írásbeli dolgozatok. Kézi

könyv : Deutsches Lesebuch für die oberen Classen der Gymnasien , v. J. Mozart. II. Band, Wien, 1855.

- VII. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Az irodalmi történet folytatása Lessingig. II. félév : Hetenkint 2 óra, Folytatása Goetheig. Olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, írásbeli dolgozatok. K. k. Deutsches Lesebuch für die Oberen Classen der Gymnasien, von J. Mozart. II. Band. Wien, 1859.
- VIII. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Az irodalmi történet folytatása. II. félév : Az irodalmi történet befejezése, olvasás, fordítás, elemzés, fejtegetés, írásbeli dolgozatok. Kézikönyv : Ugyanaz.

6. Történelem és földrajz.

- I. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Az égi testekről, a földről, levegőről s vizről általában ; különösen tárgyalott : Európa, Asia, Afrika, Amerika és Ausztralia. — II. félév : A föld fölületének természeti állapota, a tengerek, folyók, hegyek, tavak, a nevezetesb termékek s a politikai földrajz. — Magyarország rövid földrajza. Kézikönyv : Átalános földrajz Bellinger után magyarítá Málik Vince. Bécs, 1859.
- II. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Ó-kor, Azsia, Afrika és Európa népei a macedonok történetéig az ó-világ földrajzával. — II. félév : Macedonok s rómaiak története, időszerű földrajzzal. Kézikönyv : Az ó-, közép- és ujkori Földirat és Történelem alaprajza I. köt., Pütz Vilmos után magyarítá Vince Paulin, újra átdolgozta Baranyai Zsiga. Pest, 1856. Magyarország földleirása, Bigelbauer Károly után.
- III. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Középkori történelem a nyugoti birodalom megszűnésétől kezdve a keresztes hadjáratokig. — II. félév : a keresztes hadjáratoktól Amerika fölfedezéséig. Magyar tartományok földleirása. Kézikönyvek : Az ó-, közép- és ujkori földirat és történelem alaprajza II. kötete, Pütz Vilmos után magyarítá Vince Paulin, újra átdolgozta Baranyai Zsiga. Pest, 1856. Magyar tartományok földleirása. Irta Bigelbauer Károly. Budán, 1846.
- IV. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Ujabbkori történet Amerika fölfedezésétől kezdve a francia forradalomig. — II. félév : Folytatás a bécsi fejedelmi gyűlésig. A magyarok története I. Mátyásig és Magyar tartományok földleirása. Kézikönyvek : az előbbiek III. kötete. A magyarok története. Kuttner Sándor után fordította Környei János. Pest, 1859. Magyar tartományok földleirása. Irta Bigelbauer Károly. Budán, 1846.
- V. osztály. Hetenkint 3 óra. — I. félév : Ázsia és Afrika népeinek ókori története. — A beköltöző s országot alkotó magyarok vezérek alatt. — Magyarország földrajza. — II. félév : A görögök, macedonok és rómaiak története, a púni háborukig. Időszerű földrajz, kézikönyv : Schröck Ferenc. Pesten, 1856. A magyarok története az Árpád-házból származott királyok alatt. Kézikönyv : A magyarok története, írta Horváth Mihály. — Erdély-, Tót-, Horvát-, Dalmátország, magyar tenger mellék, katonai végvidék földrajza.
- VI. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : A rómaiak története, a nyugat-római birodalom megdőléséig. — II. félév : Középkori történet a magyarokig. — Időszerű földrajz. Kézikönyv : Ugyanazon szerzőtől. Magyar történelem és a magyar királyság földrajza, mint az V. osztályban.
- VII. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : A keresztes háboruktól Amerika fölfedezéséig. A magyarok története vezérek s fejedelmeik alatt. Magyarország földrajza. II. félév, hetenk. 2 óra : Amerika fölfedezésétől a francia forradalomig. Időszerű földrajz. Kézikönyv : ugyanazon szerzőtől. A magyarok története az Árpád-házból származott királyok alatt. — Erdély-, Tót-, Horvát-, Dalmátország, magyar tenger mellék, katonai végvidék földrajza.
- VIII. osztály. Hetenkint 3 óra. — I. félév : a francia forradalomtól a bécsi fejedelem-gyűlésig. Időszerű földrajz. Kézikönyv : ugyanazon szerzőtől. — A magyarok története a vezérek s az Arpád-házból

származott királyok alatt. Magyarország földrajza. II. félév : A magyarok története, a különféle házakból származott királyok alatt. Erdély-, Tót-, Horvát-, Dalmátország, magyar tenger mellék, katonai végvidék földrajza részletesen.

7. Mennyiségtan.

- I. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Számítan : a négy művelet egész számokkal II. félév : a közönséges és tizedes törtek. Kézikönyv : Dr. Lutter Ferdinándtól. I. rész.
- II. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Számítan : az előbbiek ismétlése után viszonyok, arányok, hármas szabály, kamatszámolás, mértékek. II. félév : Hetenkint 2 óra. Mértan : az előbbiek ismétlése után négyszögek, sokszögek, az egyenközények tulajdonságai és képzése, a három- és sokszögek térei-, átalakításai- s részekre felosztásáról. Kézikönyvek : Számítan ugyanaz. Nézetlan, Mocnik Ferenc után fordítva. 1. f.
- III. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Számítan : a négy közönséges algebrai művelet egész- és törtszámokban, hatványok és gyökfejtés. II. félév : Hetenkint 2 óra. Számítan : kapcsolástan. Mértan : egyenesvonalú idomok hasonlósága, a kör részei, egyenesvonalú ábrák a körben, ábrába és ábra körül írt körök, a kör mérése. Kézikönyvek : Számítan Dr. Lutter Ferdinándtól II. rész. Nézetlan Mocnik Ferenc-től. II. füzet.
- IV. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Számítan : összetett arányok, és ezeken alapuló számtani műveletek megfejtése, és első fokú egyenlet egy ismeretlennel. II. félév : Hetenkint 2 óra. Mértan : a tömörmértan. Kézikönyvek : Számítan : Dr. Lutter Ferdinándtól. II. rész. Nézetlan Mocnik Ferenc-től II. füzet.
- V. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Betűszámítan : a négy alapművelet, a számok sajátosági tényezőkrei felbontásuk, s osztékonyságuk, közönséges, lánc és közelítő törtek, viszonyok, arányok és ezek alkalmazása. — II. félév : Mértan. Síktan. Kézikönyvek : Betűszámítan, Dr. Lutter Ferdinándtól. Pest, 1860. Mértan Dr. Lutter Ferdinándtól. Pest, 1861.
- VI. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Betűszámítan, het. 1 óra. Hatványozás, gyökfejtés, képelt mennyiségekkel műveletek, arányszámok. — Mértan, het. 2 óra. Tömörmértan. — II. f. Betűszámítan, het. 1 ó. Egyszerű egyenletek, egy és több ismeretlennel. — Mértan, het. 2 ó. Háromszögmérés a síkon. K. Könyv : Mennyiségtan a középtanodák felsőbb osztályainak számára. Készítette Dr. Lutter Ferd. Pest, 1860.
- VII. osztály.** Hetenkint 3 óra. I. félév : Betűszámítan, hetenkint 2 óra. Másodfokú, határozatlan és viszonylékú egyenletek, haladványok. — Mértan, hetenkint 1 óra. A betűszámítan alkalmazása a mértanra. — II. félév : Betűszámítan, het. 1 óra. Csere, összevetés és Newton kéttagzata. — Mértan, het. 1 óra. Elemzési mértan az első és másodrendű vonalakról. — Könyvek, mint az V-dik osztályban.
- VIII. osztály.** Hetenkint 1 óra. A tudomány gyakorlati ismétlése a feladatok megfejtésében, bebizonyításokban és átalakításban. — Könyvek, mint az V-dik osztályban.

8. Bölcsészeti előtan.

- VII. osztály.** Hetenkint 2 óra. I. félév : Gondolkodástan. II. félév : Folytatás. Kézikönyv : Bölcsészeti Propedeutika Purgstaller Józseftől. Pest, 1860.
- VIII. osztály.** Hetenkint 2 óra. I. félév : Tapasztalati lélektan. II. félév : Folytatás. Kézikönyv : Bölcsészeti Propedeutika Purgstaller Józseftől. Pest, 1860.

9. Természettudományok.

- I. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Természetráajz : emlős állatok. II. félév : ízállatok. Kézikönyv : A természetrajz elemei, Hanák Ker. Jánostól.
- II. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Természetráajz : Madarak , hullők és halak. II. félév : Növénytan. Kézikönyv : A természetrajz elemei, Hanák Ker. Jánostól.
- III. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Ásványtan. Kézikönyv : A természetrajz elemei. Irta Hanák Ker. János. Pest, 1858. II. félév : Természtan : A testekről és ezek lényeges sajátságairól ; a testek külső különbsége és a hajcsövesség, a testek belső különbsége , hőtan. Kézikönyv : Könnyen érthető alapelemei a Természtannak. Schabus Jakabtól. Németből fordítá Hollósy Jusztinián. Sopr. 1856.
- IV. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Természtan : A szilárd, csepfolyós és légnemű testek egyensulya és mozgása ; a hang. II. félév : Fény, delejesség, villanyosság, csillagtan, természetani földrajz, légtünettán. Kézikönyv : mint a III-dik osztályban.
- V. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Ásványtan és jegec-isme. — II. félév : Növénytan. Kézikönyv : Ásvány- és Növénytan, Mihálka Antaltól.
- VI. osztály. Hetenkint 2 óra. I. félév : Állattan. II. félév : Annak folytatása. K. k. Állattan, Mihálka Antaltól.
- VII. osztály. Hetenkint 3 óra. I. félév : Természtan : A testek általános tulajdonai, vegy- és nyugtan. — II. félév : moz- és hangtan. Kézikönyv : Schirckhuber Móricz. Pest, 1852.
- VIII. osztály. Hetenkint 3 óra. Természtan. — I. félév : Villany-, delej- és hévtan. — II. félév : Lát-, csillagászat — és légtünettán. Kézikönyv : mint a VII-dik osztályban.

VIII.

Kidolgozási föladatok.

a) magyar föladatok.

V. osztály.

1. Addig tanulj, míg időd van, elöveszed nagy korodban. Változatosság. 2. A könyvek olvasása gyönyörködtet és oktat. Mondatbővítés. — 3. Kölcsönös hűség és egymás iránti bizodalom két sarkköve az emberi társaságnak. Példázat. — 4. Horatiusok és Curatiusok közti harc. Történeti elbeszélés. — 5. Szülőföld. Tárgyfejtés. — 6. Értesítő levél. — 7. Az élet legnagyobb tanító. Az erkölcs becesb mint a kincs. Körmondatok. — 8. Az anya és haza. Hasonlat. — 9. A jó tanuló. Hatos versek rendezgetése — 10. Hogy a szeretet isteni tudományát, minden ember irányában kellően gyakoroljuk, tanulását családi körben kell kezdenünk. Okfejlesztés. — 11. A jötevek iránt háladatosak legyünk. Rimes versekben. — 12. Ki szívét tisztátalanságokkal beszennyezi elmerül mint a terhelt hajó. Indokolt tárgyalás. — 13. A holdhoz. Párversek. — 14. Az önfejűséget korán kell fékezni, másként daccá és zabolátlansággá fajul. Nemitárgyalás. — 15. A fősvény. Jellem- és alakrajz. — 16. Ne vásárold meg, mire szükséged nincs. Allegoria. — 17. A gyermekek fő kötelessége az, hogy engedelmeskedjenek. Elbeszélés. — 18. Az elkényeztetés káros következményei. (Baróti „egy némely urfi“ című költeményének utánzata) — 19. Fuss azon embertől, ki midőn szent dolgokról van szó, mosolyog magában. Rózsabokorban lappangó kígyó az. Mondattárgyalás átképzések alkalmazásával. — 20. A gyermekek

nevelésénél mindenkor a vallásosságot kell legmélyebben a fogékony szívekbe oltani. Szónoklati gyakorlat fejtegetve okai-, eredményei-, célja- és eszközeiből.

VI. osztály.

1. A tanuló értesíti barátját, mily élvezettel tölté a szünnapokat. Levél. — 2. A szenvedések üdvösek Körmondati változatosság. — 3. Az olvasás elmellőzhetlen eszköze a művelődésnek. Részletelés és okfejlesztés. — 4. Az eltávozó barát bucsúja. Párversekben. — 5. Az alázatos fölmagasztaltatik. Az idő legdrágább kincs. Körmondatok. — 6. A régi magyarok vallása. Horváth Endre költeménye után prósai áttétel. — 7. Ujévre Anyámnak. Jambusokban. — 8. A szerény és szorgalmas ifju az iskolában. Jellem- és alakrajz. — 9. A sors keze mindent lerombol. Alkai oda. — 10. Eger várának megszállása és megvédése. Történelmi rajz. — 11. Az emberi társaságnak legboldogítóbb egyik tényezője a felebaráti szeretet. Példákkal indokolt értekezés. — 12. Halottak estéje a temetőben. Festő költemény rimekben. — 13. Szülőket tegezni ellenkezik a gyermeki tisztelettel. Okhalmazás. — 14. Levél, melyben egy némely barátjának fölüdülésén örömet nyilvánítja, intve őt, hogy ezután egészségére nagyobb figyelmet fordítson. — 15. A tudomány az ifjaknak józansága, az öregeknek vigasztalása, a gazdagoknak ékessége. Mondattárgyalás. — 16. Amerika fölfedezésének szellemi és anyagi haszna. Értekezés. — 17. Az ifjuságot munkával kell átélnünk. Okkötés. 18. Az aratók örömdala. Sapphói verszet. — 19. Az önzés szüli a hiúságot, a nagyravágyást, kevélységet, az elbizakodást, s szivtelenkedést : ahol ezek elharapódtak, ott a társaság alapja megrendül, elerőllenül minden viszony. Hasonlatok és példák által fejlesztett Értekezés. — 20. Hol szeretettel vetnek, ott öröm terem. Körmondatok. — 21. Bucsúszózat tanuló-társaimhoz év végén. Párversek.

VII. osztály.

1. Az ősz. Leírás. — 2. Egy fejedelemnek költői kísérletei. Elbeszélés. — 3. Hood Tamás „Halottas ágy“ című költeménye széptani szempontból. — 4. Hunn mondanokör. Hősi hatásokban. — 5. Örvendezés a magyar történelem előadása fölött. Költői levél. — 6. Tell Vilmos. Történelmi elbeszélés. — 7. Másoknak gyakran megbocsáss, magadnak sohasem. Körmondatok. — 8. Fölirat a nemzeti zászlóra. Versekben. — 9. A lélek képe a beszéd. Körmondatok. — 10. Henrik életéből. Történelmi elbeszélés. — 11. Örömhang az országgyűlés megnyitására. Rimes jambusokban. — 12. Emlékezetességek Csobánc váráról. Népmonda. — 13. Az ifjunak legajánlóbb erénye a szerénység. Körmondatok. — 14. Nyelvtani nyomozások Mátyás és Jagellók korszakának irodalmi termékeiben. — 15. B. Wesselényi Miklós jellemrajza. — 16. Hit, remény, szeretet. Allegoriák. — 17. A csalogány és ölyv. Mese. — 18. Hálászózat a szülékhez a vett jótéteményekért. Költői levél. — 19. Szép látmány, az igazság mellett küzdő, vagy érette szenvedő erélyes férfi. Szónoklati tárgyalás. Próbatiéi dolgozat.

VIII. osztály.

1. A hű barátok. Elbeszélés. — 2. Árpád. Történelmi jellemzés. — 3. Egy hazafinak emlékkönyvébe. — 4. Pásztori merengés. Idyll. — 5. A hazafi álma. Jambusi rimes versekben. — 6. Emlékezés Zrínyi a költőre. — 7. Az igazság az országok alapja. Szónoki tárgyalás. — 8. Némely irályi észrevételek. [Széptani álláspontból. — 9. Nalbein egyik remekművére. Epigramm. — 10. Álmos keserve Béla fia fölött. Alagya — 11. Párhuzam a dráma és eposz között. Széptanilag. — 12. Vahot Sándor sirjánál. Óda. — 13. A hongyülés egyetértéséről. Költői levél. — 14. A jó-, igaz- és szépről. Széptani értekezés. — 15. A fürj és fiai. Mese rimes versekben. — 16. A művészeti szépség elemeiről. Széptanilag. — 17. Történelmi értekezőlet Amerika fölfedezésének következményeiről.

Német föladatok.

VII. osztály.

1. Seidenzucht in der Lombardei. Übersetzung. — 2. Mein Geburtsort. Topo-ethnographische Beschreibung. — 3. Die hohle Eiche. Ländliche Erzählung. — 4. Andreas der Dritte, König von Ungarn. Übersetzung. — 5. Das Schlittenfahren. Technische Beschreibung. — 6. a.) Die Leiden der französischen Armee während des Rückzuges aus Moskau. b) Fortsetzung. Geschichtlich. — 7. Der erste Luftballon bei den Bauern. Ländliche Erzählung. — 8. Frühling. Schilderung. — 9. Karl Roberts Regierung. Übersetzung. — 10. Wie muss man es machen, um gelehrt zu werden. Abhandlung. — 11. Sitten und Lebensart der Europäer im 10, 11, und 12-ten Jahrhunderte. Culturgeschichtliche Schilderung.

VIII. osztály.

1. Mein Lebenslauf. — 2. Das Reizende und Zauberische. Übersetzung. — 3. Das Fernwirken einer Seele kurz vor dem Tode. Erzählung. — 4. Der Rindviehhirt oder Gulyás. Ein Bildniss aus dem vaterländischen Volksleben. — 5. Die schöne Baukunst. Übersetzung. — 6. Die Schlittenfahrt. Wintergemälde. — 7. Männervertrauen, oder Alexanders Bad im Cydnus. Geschichtlich. — 8. Das Leben des Menschen unter dem Bilde eines Wintertages. Abhandlung. — 9. Die Bildhauerci. Übersetzung. — 10. Die Zigeuner. Charakter-Zeichnung. — 11. Ein Sonntagsnachmittag im Stadtwaldchen. Frühlinggemälde. — 12. Kenntnisse sind der beste Reichtum. Abhandlung.

IX.

Vallási ügy.

A délelőtti rendes előadásokat 7 1/2 órákor sz. mise előzte meg; a vasárnapokon fél óráig tartott hitbeli oktatást délelőtt 9 órákor sz. mise, délután 3 órákor vecsernye szokta követni.

A római kath. növendékek a tanév folytán ötször végezték a sz. gyónást, és ugyanannyiszor részesültek az oltári szentségben. Különösen a husvétii gyónást 3 napi szent gyakorlatok előzték meg.

A hittani oktatás nagys. és ft. Szántófy Antal kanonok, a pesti központi papnővelde igazgatója és hitbiztos főügyelése alatt, — a vizsgálatok egy része Ő Nagymagasságának Scitovszky János bibornok és hercegprimásnak kegyteli jelenlétében tartattak.

A helv., evang., n. e. görög és héb. vallásu növendékek a hittanban saját helybeli hittanáraik által levének oktatva.

A pesti kegyesrendi nagy-gymnasium ifjuságának érdemszeréni SOROZATA.

VII. Osztály.

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földr. és tört.	Mennyiségtan	Természettan	Bölcs. előtan
<i>Kitünők.</i>													
1	Berger János	példás	feszült	önmunkás	1*	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Tretter Mátyás	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	Preisz Henrik	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	Magyar Jenő	példás	éber	kitartó	1	1	2	1	2	1	2	1	1
5	László Zsigmond	példás	feszült	kitartó	1	2	2	1	1	1	2	1	1
<i>I. rendűek.</i>													
6	Löv Sándor <i>héb.</i>	dicséretes	éber	kitartó	1	2	1	4	1	3	2	2	2
7	Kuncz Jenő	dicséretes	éber	kellő	1	4	2	3	1	2	2	2	1
8	Deutsch Adolf <i>héb.</i>	dicséretes	éber	kellő	1	5	2	2	2	2	2	1	1
9	Döry Dénes	dicséretes	éber	kellő	1	3	2	4	2	3	2	2	1
10	Gózon Gyula	dicséretes	éber	kellő	1	3	3	3	2	2	3	2	1
11	Trux Húgo	dicséretes	elég éber	elégséges	1	5	3	2	2	3	1	2	1
12	Eigner Simon <i>héb.</i>	dicséretes	éber	elégséges	1	5	3	3	1	2	1	3	1
13	Piszlóry Géza.	dicséretes	elég éber	kellő	1	4	5	2	2	2	2	2	1
14	Horovitz Béla <i>héb.</i>	törvénysz.	elég éber	elégséges	1	3	3	4	1	3	2	2	2
15	Pap Mihály.	dicséretes	éber	kellő	1	5	3	1	3	2	3	3	1
16	Neugebauer Dávid <i>héb.</i>	dicséretes	éber	elégséges	1	4	3	4	1	2	4	2	1
17	Plósz Pál	dicséretes	elég éber	kellő	2	4	2	4	2	4	3	3	1
18	G. Károlyi István	jó	elég éber	elégséges	3	4	4	2	5	2	2	1	3
19	Keszlerffy János	dicséretes	elég éber	elégséges	1	5	3	4	2	4	2	2	1
20	Thanhoffer Lajos	dicséretes	éber	kellő	1	3	4	3	4	2	4	3	1
21	Verovác Gyula <i>n. e. gör.</i>	jó	éber	elégséges	1	4	3	4	2	3	4	3	1
22	Ott Ádám	dicséretes	elég éber	elégséges	2	4	2	4	3	3	3	3	2
23	Szabó László	dicséretes	elég éber	kellő	1	5	4	3	2	2	3	3	2
24	Toborffi Aladár	dicséretes	éber	kellő	3	4	3	3	1	4	4	4	2
25	Balás József	jó	elég éber	elégséges	1	4	3	3	4	3	3	3	1
26	Deutsch Emil	jó	elég éber	elégséges	1	6	4	4	2	3	2	3	1
27	Plósz Sándor	dicséretes	elég éber	elégséges	2	5	3	4	3	3	3	5	1
28	Piroth Károly <i>h. v.</i>	dicséretes	éber	elégséges	1	4	4	4	3	3	4	3	2
29	Ferenczy Sándor	dicséretes	éber	kellő	2	5	3	4	4	5	5	3	2
30	Oheroly Károly	jó	elég éber	elégséges	2	5	4	5	4	5	3	3	2
31	Szeniczey Pál <i>ág. v.</i>	dicséretes	elég éber	elégséges	2	5	4	5	5	3	5	3	1
32	Bolgár Zsigmond	jó	elég éber	elégséges	1	6	6	1	5	4	5	3	2
33	Márffy Gyula	dicséretes	elég éber	elégséges	1	6	5	5	3	4	5	4	1
34	Halász Bálint <i>h. v.</i>	törvénysz.	szórakozott	öszt. váró	1	6	6	3	3	6	5	3	1

*) A számok jelentését lásd a sorozat végén.

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földr. és tört.	Memorizáltan	Természettan	Bölcs. előtan
35	Szebasztiani László	jó	szinleges	változó	3	6	4	5	3	6	4	4	2
36	Körmendy Gyula	törvénysz.	szórakozott	változó	1	6	6	4	4	6	4	4	1
37	Cseke Kálmán <i>h. v.</i>	jó	szórakozott	változó	3	6	6	5	5	6	2	4	3
38	Joannovich Láz. <i>n. e. g.</i>	törvénysz.	szórakozott	változó	2	6	5	5	5	6	5	5	2
39	Radácsy Ágoston	jó	elég éber	változó	1	6	5	5	5	5	6	5	3
<i>II. rendűek.</i>													
40	Engel Gyula <i>héb.</i>	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	1	6	7	3	1	5	5	3	1
41	Kardhordó József	jó	szinleges	nem elégs.	6	6	7	5	6	5	6	5	6
42	Veleczky János	jó	szórakozott	nem elégs.	4	7	7	6	3	6	5	6	6
43	Tahy István	n. m. törv.	szórakozott	nem elégs.	6	7	7	6	6	6	6	6	6
<i>B e t e g:</i>													
Stiller Mór													

VI. Osztály.

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Tört. és földr.	Betűszám-tan	Természettan	
<i>Kitűnők.</i>													
1	Radocsay Ferenc	példás	fezült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1	
2	Császár Károly	példás	fezült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1	
3	Botka Géza <i>hele. vall.</i>	példás	fezült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1	
4	Mayr Aurél	példás	fezült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1	
5	Tibalt János	példás	fezült	kitartó	1	1	1	1	1	1	1	2	
6	Gold Sándor <i>héb.</i>	dicséretes	fezült	önmunkás	1	1	1	1	1	2	1	1	
7	Wiche Kelemen	példás	fezült	önmunkás	1	1	1	1	1	2	1	1	
8	Burg Lajos	dicséretes	éber	kitartó	1	1	1	2	1	1	1	1	
9	Mihalkovics Géza	törvénysz.	fezült	kitartó	1	1	1	1	2	1	1	1	
10	Makfalvay Géza	törvénysz.	éber	kellő	1	1	2	1	1	1	1	2	
11	Meixner György	példás	fezült	kitartó	1	2	1	2	2	1	1	1	
12	B. Geramb Gábor	példás	fezült	kitartó	1	2	2	2	1	1	1	1	
<i>I. rendűek.</i>													
13	Schnitzer Alajos <i>héb.</i>	dicséretes	éber	kellő	1	2	1	2	1	3	2	2	
14	Burger Ignác	példás	éber	kitartó	1	1	2	2	2	3	2	1	
15	Heitzmann Vilmos	példás	éber	kitartó	1	2	2	2	1	4	1	1	
16	Rechnitz Gusztáv	dicséretes	éber	kellő	1	3	3	3	1	2	2	1	
17	Hokinarz Károly	törvénysz.	éber	kellő	1	4	1	2	1	3	2	2	
18	Székrenyessy Béla <i>h. v.</i>	dicséretes	éber	kellő	1	4	2	2	2	2	2	1	
19	Kellner Salamon <i>héb.</i>	jó	éber	kellő	1	4	3	2	1	2	2	2	

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölesi viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Tört. s földleir.	Betűszám-tan	Tennészetrújz
20	Vancsó Gyula	törv.szerü	éber	kellő	1	3	3	2	3	2	2	2
21	Wimmer József	törv.szerü	éber	kellő	2	3	2	3	2	3	2	2
22	Káplár Mihály	törv.szerü	éber	kellő	1	3	4	2	3	3	2	2
23	Mészáros Károly	dicséretes	éber	kitartó	1	4	3	2	3	2	4	1
24	Dömötör Ede	dicséretes	feszült	kellő	1	5	3	4	1	3	2	2
25	Bernácsky Ferenc	törv.szerü	éber	kellő	2	4	2	3	3	4	2	2
26	Rakovszky Géza	dicséretes	éber	változó	3	4	4	4	2	3	2	2
27	Krauss Mór, <i>heb.</i>	jó	éber	elégséges	1	3	4	4	1	5	2	2
28	Szabó József	dicséretes	éber	kellő	1	5	3	3	2	3	4	2
29	Havas Imre	törv.szerü	el. éber	változó	1	3	5	2	2	5	2	3
30	Biró Imre	dicséretes	éber	elégséges	1	3	4	4	3	3	3	3
31	Érkövy Tivadar	törv.szerü	el. éber	elégséges	1	5	3	3	4	3	4	1
32	Hinka László	jó	el. éber	elégséges	2	4	3	4	2	4	3	4
33	Remenyik Zsigmond	dicséretes	éber	elégséges	1	5	4	3	3	2	5	2
34	Haas Tivadar	dicséretes	éber	elégséges	1	5	4	5	1	4	4	2
35	Bornemissza Bertalan	dicséretes	éber	kellő	1	5	5	2	2	3	5	3
36	Tóth Ferenc	dicséretes	éber	elégséges	2	3	4	6	3	3	3	2
37	Hochhalt Károly, <i>ág. vall.</i>	törv.szerü	éber	elégséges	2	5	4	3	2	4	4	3
38	Mihalovich Ödön	törv.szerü	elég éber	változó	3	5	4	5	2	4	3	3
39	Pálik Adolf	törv.szerü	elég éber	változó	2	5	5	4	3	4	4	2
40	Szlatiny Ferenc	törv.szerü	elég éber	elégséges	1	5	4	4	4	5	3	2
41	Vörösmarty Béla	törv.szerü	elég éber	elégséges	2	6	6	5	3	2	3	2
42	Tersztyánszky Dezső	jó	elég éber	elégséges	1	4	3	5	4	5	5	2
43	Grósz Frigyes	jó	elég éber	változó	2	5	6	6	2	5	2	2
44	Érkövy Ete	törv.szerü	szórakozott	elégséges	3	6	6	3	4	4	1	4
45	Paldt Lajos	dicséretes	elég éber	elégséges	2	5	5	5	3	4	4	3
46	Czajlik Ferenc	dicséretes	éber	elégséges	3	5	5	4	5	3	5	2
47	Kapczy Kálmán, <i>helv. vall.</i>	törv.szerü	elég éber	elégséges	1	5	5	4	4	4	3	4
48	Dömötör Gedeon	dicséretes	éber	elégséges	1	5	5	6	2	5	5	2
49	Beóthy Mór	jó	elég éber	elégséges	4	6	6	3	4	4	5	2
50	Balla Zádor, <i>helv. vall.</i>	törv.szerü	szinleges	változó	1	4	5	4	5	4	4	4
51	Hüvös Károly	jó	elég éber	elégséges	2	5	5	6	3	4	4	4
52	Baintner Otto	törv.szerü	elég éber	változó	1	6	4	4	5	5	4	4
53	Kún Gyula, <i>helv. vall.</i>	n. m. törv.sz.	szórakozott	változó	1	5	6	4	6	3	6	2
54	Mihalovich János	jó	szórakozott	változó	2	6	6	6	2	5	3	5
55	Kiss Jenő, <i>ág. vall.</i>	dicséretes	szinleges	változó	2	6	5	6	5	5	6	3
56	Váber Ferenc.	dicséretes	elég éber	elégséges	6	5	6	5	6	5	5	6
II. rendűek.												
57	Petrovay György	dicséretes	elég éber	n. elégséges	3	7	5	6	3	5	2	2
58	Rohonczy Aladár	jó	szórakozott	n. elégséges	3	7	7	6	3	5	3	6
59	Csery Kálmán	n. m. törv.sz.	szórakozott	n. elégséges	6	7	7	6	6	6	4	2
<i>Más gymnasiumba ment:</i>												
Steininger János												

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földr. és tört.	Mennyiségtan	Természettud.
II. rendűek.												
41	Dezseffy Viktor	jó	szinleges	n. elégséges	4	6	7	5	6	4	5	2
42	Jovannovits János <i>n. e. g.</i>	jó	szinleges	n. elégséges	2	6	6	6	7	6	4	3
43	Sztrouini Sándor	törvényt.	szórakozott	n. elégséges	4	6	7	6	5	6	5	6
<i>Más gymnasiumba mentek:</i>												
Egedy Béla												
Klein Salamon												
Magyar Kálmán												
Noszlopi Gyula												
Szalay József												

IV. Osztály.

Kitűnők.												
1	Haits János	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	2	1	1
2	Reinholz Károly	példás	feszült	önmunkás	1	1	2	1	1	1	1	1
3	Nádaskai Gyula	példás	feszült	kitartó	1	1	1	1	1	1	2	1
4	Kozitsek János	dicséretes	éber	kitartó	1	1	1	1	1	1	2	1
5	B. Eötvös Lóránt	dicséretes	éber	kellő	1	2	2	1	2	1	2	1
I. rendűek.												
6	Révai Miklós	törvényt.	éber	kitartó	1	2	1	3	3	1	2	1
7	Fajth János	jó	éber	önmunkás	1	2	2	4	2	2	2	1
8	B. Balassa István	példás	éber	kellő	1	3	4	1	2	1	4	1
9	Heizmann Gyula	dicséretes	éber	kellő	2	2	3	4	2	1	3	2
10	Hirschfeld Lajos <i>héb.</i>	dicséretes	feszült	kitartó	1	2	2	3	2	4	2	2
11	Székrenyessy Lajos <i>h. v.</i>	jó	éber	kellő	2	3	5	2	4	1	2	1
12	Bischoff Géza	dicséretes	éber	kellő	1	3	3	2	2	3	4	1
13	Kovács Gyula	törvényt.	elég éber	elégséges	3	3	3	1	4	2	3	2
14	Simonchich Béla	jó	elég éber	elégséges	1	3	3	3	3	3	3	1
15	Musztec János <i>gör. n. e.</i>	dicséretes	éber	kellő	1	2	3	4	4	3	2	2
16	Ujvári László	törvényt.	éber	kellő	1	3	3	3	5	1	4	3
17	Massanek Rezső	jó	szinleges	változó	3	5	5	3	1	1	5	2
18	Glaser Aurél	jó	elég éber	elégséges	2	3	4	6	2	2	5	2
19	Nádaskai Béla.	példás	éber	kellő	3	4	4	3	3	3	5	2
20	Szentpéteri József	n. m. törvysz.	elég éber	változó	1	5	4	3	4	2	4	2
21	Ladányi László	jó	elég éber	elégséges	2	5	5	3	3	3	2	3
22	Lombai Ferenc	dicséretes	elég éber	hanyatló	2	4	5	4	4	3	3	2

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földr. és tört.	Mennyiségtan	Természettan
23	Piufszich Lajos	jó	elég éber	elégséges	1	5	4	4	4	3	2	3
24	Rada Béla	törvénysz.	elég éber	elégséges	3	3	5	4	4	2	5	2
25	Stauber Albert <i>heb.</i>	jó	elég éber	kellő	1	4	5	3	3	3	4	3
26	Rakovszki István	jó	színleges	változó	1	5	6	4	2	1	6	2
27	Flór Gyula	dicséretes	színleges	elégséges	3	5	5	4	3	4	5	2
28	Kaján Géza	dicséretes	elég éber	változó	2	4	6	4	4	2	5	4
29	Gerendai László <i>helv. v.</i>	jó	szórakozott	változó	2	5	5	5	3	2	5	4
30	Szévald Móric	dicséretes	színleges	változó	4	5	2	2	4	4	6	5
31	Ekkert Sándor	jó	elég éber	elégséges	1	5	3	5	5	4	3	4
32	Kiss Lajos	jó	elég éber	változó	2	6	5	4	5	2	4	3
33	Dániel Imre	jó	elég éber	változó	1	4	5	5	5	3	4	5
34	Vida Jenő	törvénysz.	színleges	változó	1	5	5	4	5	5	3	5
35	Steiner Antal <i>heb.</i>	jó	elég éber	elégséges	1	5	5	5	4	6	4	3
36	Végh Aurél	dicséretes	elég éber	változó	2	5	5	5	4	5	4	4
37	Ordódi Vilmos	n. m. törvzs.	szórakozott	változó	4	6	6	5	5	2	5	3
38	Schlesinger Adolf <i>heb.</i>	jó	elég éber	elégséges	1	5	5	4	4	6	4	5
39	Szép Zsigmond	törvénysz.	elég éber	változó	2	6	5	5	6	4	4	3
40	Lukinich Mihály	törvénysz.	szórakozott	ösz. váró	2	6	5	3	6	5	6	2
41	Noszlopi Emil	n. m. törvzs.	elég éber	ösz. váró	4	5	6	5	5	3	5	4
42	Csávolszki József	n. m. törvzs.	elég éber	változó	1	5	6	5	5	3	4	5
43	Rozgonyi Lipót	dicséretes	szórakozott	ösz. váró	3	6	6	4	4	4	6	4
44	Szénási Lajos	törvénysz.	elég éber	hanyatló	4	6	5	4	5	5	5	4
45	Nyiri Aladár	n. m. törvzs.	színleges	ösz. váró	4	5	6	5	5	4	6	3
46	Szénási Mihály	törvénysz.	elég éber	ösz. váró	2	5	5	5	4	5	6	5
47	Záhonyi Gyula	törvénysz.	szórakozott	ösz. váró	3	6	6	5	6	4	6	3
48	Daróci Zsigmond	jó	szórakozott	ösz. váró	4	5	3	6	6	6	6	5
49	Offenmüller Gyula	n. m. törvzs.	szórakozott	ösz. váró	4	6	6	6	6	4	5	4
50	Luc János	n. m. törvzs.	szórakozott	ösz. váró	3	6	5	6	5	5	6	5
51	Mannó Szilárd <i>gör. n. e.</i>	törvénysz.	szórakozott	hanyatló	1	6	6	6	5	6	6	3
52	Polyák László	jó	szórakozott	ösz. váró	4	5	6	6	6	6	6	4
53	Vasicsek Károly	n. m. törvzs.	szórakozott	ösz. váró	4	6	6	5	6	6	6	5
II. rendűek.												
54	Köszler Ágoston	jó	elég éber	nem elégs.	2	5	7	6	4	4	5	4
55	Bereznai István <i>helv. v.</i>	jó	szórakozott	nem elégs.	1	6	7	4	5	3	5	5
<i>Gymnasiumot változtatta:</i>												
Farkas Ferenc												
<i>Magántanításra lépett át:</i>												
Volf Gusztáv												
<i>Kimaradt:</i>												
Robitsek Gyula												

III. Osztály.

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földr. és tört.	Számítan	Természettan
<i>Kitünők.</i>												
1	Peidlhauser Béla	dicséretes	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Boldizsár Benedek	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1	1
3	Réczey Imre	dicséretes	éber	kitartó	1	1	1	1	1	2	1	1
4	Tasner Dénes	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	2	1	1
5	Kálmán Imre	dicséretes	feszült	kitartó	1	1	2	1	1	1	1	1
6	Schifner Gyula	példás	feszült	önmunkás	1	1	2	2	1	2	1	1
7	Vörösmarty János	dicséretes	feszült	kitartó	1	2	1	1	2	1	2	1
8	Avéd Jakab	példás	feszült	önmunkás	1	1	2	1	2	1	1	2
9	Hausner Károly	példás	feszült	önmunkás	1	2	1	2	1	1	2	1
10	Blaske József	dicséretes	éber	kitartó	1	1	2	2	1	1	2	2
11	Pesti József	példás	feszült	kitartó	1	2	2	2	2	1	1	2
12	Sámuel Ferencz	dicséretes	éber	kitartó	1	2	2	2	2	1	2	1
13	Stromaier Henrik	dicséretes	éber	kitartó	2	2	2	2	2	1	2	2
14	Radákovics László	dicséretes	éber	kellő	1	2	2	2	2	2	2	1
<i>I. rendűek.</i>												
15	Reiszig Ede	jó	éber	elégséges	1	3	3	1	3	1	4	2
16	Göcz Zános	dicséretes	éber	kellő	2	3	3	4	2	1	3	2
17	Polgár Pál <i>helv. val.</i>	dicséretes	éber	elégséges	1	2	6	2	2	3	1	2
18	Pongrácz Sándor	jó	éber	kellő	2	4	3	3	2	1	2	4
19	Legifj. Tóth András	jó	éber	kellő	2	4	3	2	3	2	4	2
20	Ifj. Tóth Péter	dicséretes	éber	kellő	2	3	3	2	3	2	5	2
21	Müller Kálmán	dicséretes	éber	kellő	2	3	4	1	2	5	4	2
22	Fásler Ferencz	jó	éber	kellő	1	5	3	4	4	1	2	2
23	Ifj. Tóth András	jó	éber	kellő	1	4	4	4	3	2	3	2
24	Szabó József	jó	elég éber	elégséges	2	4	3	2	4	2	6	1
25	Kiss Károly	dicséretes	elég éber	kellő	1	4	4	4	4	3	4	2
26	Idősb Tóth András	jó	elég éber	elégséges	1	5	4	4	4	2	3	2
27	Naisz Gyula	jó	elég éber	elégséges	2	4	4	4	3	2	5	3
28	Kiss Aladár	jó	elég éber	elégséges	2	4	4	3	4	3	4	3
29	Keszler József <i>heb.</i>	jó	elég éber	elégséges	1	5	5	5	3	1	5	2
30	Travnyik Béla	jó	elég éber	elégséges	2	4	6	5	4	2	2	3
31	Sztankovánszky János	jó	elég éber	elégséges	4	4	4	3	4	5	5	3
32	Ebenführer Gusztáv	dicséretes	elég éber	elégséges	2	5	5	5	4	2	5	3
33	Krzyvinszky Lajos	jó	elég éber	elégséges	1	5	5	4	4	2	6	3
34	Beregszászy Gyula	jó	szórakozott	változó	2	6	6	4	4	3	5	3
35	Emei Kálmán	jó	elég éber	változó	2	5	5	4	5	3	6	4
36	Mandel Sámuel <i>heb.</i>	jó	elég éber	elégséges	1	5	5	5	3	4	6	4
37	Saly József	jó	szinleges	hanyatló	3	5	6	3	4	4	6	4
38	Dósa Béla	jó	elég éber	változó	2	6	6	4	5	4	4	3

II. Osztály.

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölesei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történ. és földr.	Mennyiségtan	Természettan
<i>Kitünők.</i>											
1	Tálasy Árpád	példás	éber	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1
2	B. Balassa Sándor	dicséretes	éber	kitartó	1	1	1	1	1	1	1
3	Gábler Lajos	példás	éber	kitartó	1	1	1	2	1	1	2
4	Ramsperger János	példás	éber	kitartó	1	1	1	1	1	2	2
5	Vörösmarty Géza	példás	éber	kitartó	1	1	1	2	1	2	1
6	Haberhauer János	dicséretes	éber	kitartó	1	2	1	1	1	2	1
7	Kóhn József <i>héb.</i>	dicséretes	éber	kitartó	1	2	2	1	1	1	1
8	Czakó György	jó	éber	kitartó	1	2	2	2	1	1	2
9	Székrenyessy Árpád <i>h. v.</i>	dicséretes	éber	kitartó	2	2	2	2	2	1	1
10	Ujváry Mihály	dicséretes	éber	kellő	2	2	2	2	2	1	1
11	Bohus János	dicséretes	elég éber	kellő	1	2	2	2	1	2	2
<i>I. rendűek.</i>											
12	Szekeres Miklós	dicséretes	éber	kitartó	2	2	2	3	2	2	1
13	Rakovszky Aladár	dicséretes	elég éber	kellő	2	2	2	2	1	3	1
14	Lauß Benő	jó	elég éber	kellő	3	2	2	3	2	3	1
15	Demeter Károly	jó	éber	kellő	3	2	2	2	3	2	2
16	Brezlieska Károly	törvénysz.	éber	kellő	3	2	2	3	3	1	1
17	Lombay Imre	példás	éber	kellő	1	2	2	2	2	3	2
18	Scitóvszky János	példás	elég éber	kellő	1	2	2	2	2	4	2
19	Csizmazia Vilmos	törvénysz.	elég éber	kellő	2	3	2	3	2	3	1
20	Schmidt Gyula	dicséretes	éber	kellő	2	2	2	2	2	4	2
21	Miske Géza	dicséretes	éber	kellő	1	2	2	2	1	5	2
22	Varga Pál	jó	elég éber	kellő	2	2	2	2	2	4	3
23	Vieland Géza	dicséretes	elég éber	kellő	1	3	2	3	3	4	1
24	Reiter Ferenc	dicséretes	éber	kellő	2	2	4	2	1	4	3
25	Schaffranek Ferenc	jó	elég éber	elégséges	3	2	3	2	3	3	3
26	Csizmazia Géza	dicséretes	éber	kellő	2	2	2	3	2	4	3
27	Gamperl László	jó	elég éber	elégséges	1	3	2	2	3	5	2
28	Csaszny Váler	dicséretes	elég éber	kellő	2	4	3	3	3	2	2
29	Kovács István	jó	szórakozott	elégséges	2	2	2	4	2	5	3
30	Mészáros János	dicséretes	elég éber	elégséges	2	2	2	4	3	4	4
31	Görgey Gyula <i>h. v.</i>	jó	elég éber	elégséges	2	3	2	3	1	5	5
32	Amtmann Béla	jó	elég éber	elégséges	2	5	3	4	2	4	3
33	Iby Dezső	dicséretes	éber	elégséges	2	2	2	3	3	5	5
34	Fabiny Gyula <i>ág. v.</i>	jó	elég éber	elégséges	2	2	2	3	3	5	5
35	Sadovszky József	jó	elég éber	elégséges	2	4	4	4	4	2	2
36	Szpak Lajos	törvénysz.	szinleges	elégséges	2	4	4	4	3	2	3
37	Kepes Pál <i>héb.</i>	jó	elég éber	elégséges	2	4	4	2	4	5	1
38	Szeniczey János <i>ág. v.</i>	jó	elég éber	elégséges	2	5	4	2	3	5	3
39	Gyulányi Lajos	jó	szinleges	elégséges	3	4	4	3	5	2	3
40	Rikter István	törvénysz.	elég éber	elégséges	4	4	3	4	3	4	3
41	Réczey Lajos	dicséretes	szinleges	elégséges	4	3	2	4	3	5	5
42	Bartakovics August	jó	elég éber	elégséges	3	3	2	3	4	5	5

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Tört. és földr.	Mennyiségtan	Természettud.
43	Csillag László	jó	elég éber	elégséges	2	4	4	4	3	3	5
44	Majer Akos	törvénysz.	színleges	elégséges	3	5	5	4	3	2	4
45	Avvakumovics Emil <i>n.e.g.</i>	jó	elég éber	elégséges	1	4	4	4	3	4	3
46	Laszky Róbert	jó	elég éber	változó	1	5	4	3	2	6	2
47	Haszlinger János	jó	elég éber	elégséges	3	4	3	3	5	4	4
48	Rada Géza	jó	elég éber	változó	3	4	4	4	2	6	4
49	Ullmann Sándor <i>héb.</i>	jó	elég éber	változó	1	4	3	3	3	6	6
50	Zrumezky Ferenc	jó	elég éber	változó	3	4	4	6	2	6	3
51	Ney Aladár	jó	elég éber	elégséges	3	5	4	4	3	5	4
52	Kovács Ernő	jó	elég éber	változó	2	5	4	4	4	6	2
53	B. Fechtig Imre	dicséretes	színleges	elégséges	3	6	5	4	3	5	2
54	B. Horváth János <i>n. e. g.</i>	törvénysz.	elég éber	elégséges	2	5	5	4	3	5	4
55	Márky Ottó	jó	színleges	változó	4	6	5	4	2	4	5
56	Pantl Géza	jó	színleges	változó	4	5	5	5	3	3	5
57	Seidl Sándor	jó	elég éber	elégséges	4	5	5	3	4	4	5
58	Nekula Gyula	jó	színleges	változó	3	6	5	5	4	5	2
59	Véhner Ede	jó	elég éber	elégséges	3	5	5	4	5	5	3
60	Erényi Antal	törvénysz.	szórakozott	oszt. váró	4	5	3	5	3	6	5
61	Tóth Gyula	törvénysz.	szórakozott	változó	4	6	4	6	3	4	4
62	Szévald Mihály	törvénysz.	színleges	változó	3	5	5	4	3	6	5
63	Dezseöffy Emil	jó	színleges	oszt. váró	5	6	5	6	5	5	2
64	Löherer Lőrinc	törvénysz.	szórakozott	változó	5	6	5	6	6	3	4
65	Lukenics Gyula	törvénysz.	szórakozott	változó	4	5	5	5	6	6	4
66	Lieszkovszky Károly	jó	elég éber	változó	4	6	5	6	6	4	4
67	Rimanóczy Géza	jó	szórakozott	változó	5	5	5	6	6	6	3
68	Hudomel József	jó	elég éber	oszt. váró	4	6	6	5	5	5	4
69	Rozenzveig Gyula <i>ág. v.</i>	törvénysz.	szórakozott	változó	4	6	6	3	6	6	4
70	Sávolt Ignác	törvénysz.	szórakozott	változó	4	6	5	5	5	6	6
71	Horovicz Lajos <i>héb.</i>	jó	szórakozott	változó	1	5	5	5	5	6	6
72	Lüsztl Adolf	törvénysz.	színleges	változó	5	6	6	5	6	5	5
73	Szénásy Sándor	jó	szórakozott	változó	5	6	5	6	5	6	6
74	Radácsy Ede	jó	színleges	változó	5	6	6	6	5	6	4
II. rendűek.											
75	Feley Imre	n. m. törvsz.	szórakozott	nem elégs.	3	7	5	5	4	3	3
76	Szárnyasy Béla	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	4	7	6	6	4	6	5
77	Vecsey Miklós	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	4	7	6	6	5	4	6
78	Heidrich Antal	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	6	6	6	6	6	7	6
79	Filó József	n. m. törvsz.	színleges	nem elégs.	5	7	5	6	5	6	6
80	Birkés Akos	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	4	6	5	4	5	7	7
81	Ludányi Gyula	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	6	7	6	6	6	7	6
82	Szöke Antal	törvénysz.	szórakozott	nem elégs.	6	7	6	6	6	7	6
Elmaradtak:											
Barabás József											
Brauer Ignác											

I. Osztály.

Helyzeti szám	A tanoncok nevei.	Erkölsi viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittas	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Mennyiségtan	Természetrajz
<i>Kitünők.</i>											
1	Bubla Ferenc	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	1	1
2	Glatz Ferenc	példás	feszült	önmunkás	1	1	1	1	1	2	2
3	Wehler István <i>a. v.</i>	dicséretes	éber	kitartó	1	2	2	2	1	2	2
4	Zabák Kálmán <i>ism.</i>	példás	éber	kitartó	1	2	1	2	1	2	2
<i>I. rendűek.</i>											
5	Havas György	jó	elég éber	kellő	2	1	1	2	3	2	2
6	Salamon Attila	dicséretes	éber	kellő	2	3	1	3	2	2	1
7	Ullman Pál <i>héb.</i>	dicséretes	éber	kellő	1	2	2	2	2	1	4
8	Halbauer Árpád	példás	éber	kitartó	1	2	2	3	2	2	2
9	Götz Géza	dicséretes	éber	kitartó]	2	2	2	3	2	2	2
10	Ságody Béla	jó	éber	kellő	1	2	2	3	1	3	2
11	Berkes Imre	jó	elég éber	kellő	2	3	3	2	1	2	2
12	Fuchs Miksa <i>héb.</i>	jó	éber	kellő	2	3	2	3	2	1	2
13	Jakabffy Imre	dicséretes	éber	kitartó	2	3	1	3	2	3	2
14	Fuchs Arnold <i>héb.</i>	jó	éber	kellő	2	3	2	3	3	1	2
15	Ekkert József	dicséretes	éber	kitartó	1	2	2	2	2	4	3
16	Granichstädten Emil	dicséretes	éber	kitartó	2	3	2	2	2	2	4
17	Leimeter János <i>ism.</i>	dicséretes	éber	kellő	3	2	3	2	3	2	4
18	Herwégh Géza <i>ism.</i>	jó	elég éber	kellő	2	2	2	3	3	5	2
19	Neugebauer József	dicséretes	éber	kitartó	2	2	3	3	3	2	4
20	Frost Emil	jó	éber	kellő	2	2	3	4	2	5	1
21	Horváth Ignác	jó	éber	kellő	2	2	2	4	2	3	4
22	Mihálkovich Tivad. <i>ism.</i>	törvénysz.	elég éber	kellő	3	2	3	4	4	3	1
23	Krompek József	dicséretes	éber	kellő	1	3	2	5	2	2	3
24	Pessl Béla <i>héb.</i>	dicséretes	éber	kellő	1	3	3	4	2	3	2
25	Lipthay Károly	jó	éber	kellő	1	3	2	4	3	3	2
26	Gruber Ferenc	törvénysz.	elég éber	elégséges	3	2	2	3	2	4	5
27	Wiczenik Antal	dicséretes	éber	kellő	2	3	3	3	4	4	1
28	Gárdos István	jó	elég éber	kellő	3	3	3	4	3	2	3
29	Érdy Kálmán	dicséretes	éber	elégséges	2	3	2	3	2	6	2
30	Spécz Ferenc	dicséretes	elég éber	elégséges	3	4	1	3	2	5	3
31	Vogl Gyula	dicséretes	éber	kellő	3	4	2	3	3	4	2
32	Gamperl Alajos	jó	elég éber	kellő	2	3	2	3	1	4	6
33	Maywald József	jó	elég éber	kellő	3	2	2	3	4	2	6
34	Bakos Gyula	jó	elég éber	kellő	3	4	3	5	3	3	1
35	Deák József	törvénysz.	szórakozott	változó	3	4	2	5	3	2	3
36	Vosics Ferenc	jó	éber	kellő	2	3	2	4	4	3	4
37	Mann József <i>ism.</i>	dicséretes	éber	kellő	3	2	4	3	2	6	3
38	Hirt Gyula <i>ism.</i>	n. m. törv.sz.	szórakozott	elégséges	2	3	3	3	3	5	3

Helyzeti száma	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Mennyiségtan	Természettan
39	Hindy Géza	jó	szórakozott	változó	2	3	1	3	2	6	5
40	Hoffmann Hugó	törvénysz.	elég éber	elégséges	3	3	4	5	2	4	2
41	Érkövi Kálmán	dicséretes	éber	elégséges	2	2	3	3	1	6	6
42	Ledniczky Márton	dicséretes	éber	elégséges	3	3	2	2	4	6	4
43	Konkoly Károly	jó	elég éber	elégséges	3	5	3	5	4	3	1
44	Högl Sándor	jó	elég éber	elégséges	3	5	2	3	3	4	4
45	Stern Vilmos <i>héb.</i>	jó	elég éber	elégséges	2	4	4	2	3	3	5
46	Takács Vazul	jó	éber	elégséges	3	3	3	4	4	4	4
47	Zlathényi Béla	jó	elég éber	elégséges	3	3	4	5	3	3	4
48	Paulovics János	dicséretes	éber	kellő	1	5	3	5	3	4	2
49	Krupinszky Antal	törvénysz.	elég éber	elégséges	3	4	3	5	3	5	2
50	Dollinger Gyula	jó	elég éber	elégséges	3	5	3	5	3	3	3
51	Kiss Tamás	törvénysz.	elég éber	elégséges	2	3	3	5	2	6	4
52	Magdics Károly	jó	elég éber	elégséges	2	3	3	5	4	3	5
53	Nobilis Sándor	jó	elég éber	elégséges	3	3	3	3	5	4	6
54	Somoskeői Pál	dicséretes	éber	elégséges	2	3	2	4	4	6	5
55	Haris Gyula	dicséretes	elég éber	elégséges	2	4	4	4	2	5	5
56	Caraba Ede	jó	elég éber	elégséges	3	5	3	5	3	3	5
57	Brosch Károly	jó	éber	elégséges	5	4	5	5	3	4	4
58	Millay Ede	törvénysz.	elég éber	elégséges	2	4	4	4	4	6	3
59	Végh Adorj <i>h. v.</i>	dicséretes	elég éber	elégséges	3	5	3	5	6	5	1
60	Werner János	jó	elég éber	elégséges	3	5	3	4	4	5	4
61	Lippert József <i>ism.</i>	n. m. törvysz.	szórakozott	változó	4	4	4	4	6	4	4
62	Árva József	jó	elég éber	változó	3	5	4	6	4	5	2
63	Lechner Károly	dicséretes	elég éber	elégséges	4	5	5	3	4	5	4
64	Vágo Zsiga	jó	elég éber	elégséges	4	5	5	5	3	4	3
65	Gralovics Antal	törvénysz.	szórakozott	elégséges	4	5	5	3	5	3	5
66	Esser Ferenc <i>ism.</i>	jó	szórakozott	elégséges	4	5	5	5	4	4	4
67	Helfenstein János	törvénysz.	szórakozott	változó	3	5	6	5	4	5	2
68	Münc Vilmos	jó	elég éber	elégséges	3	5	3	4	4	5	6
69	Bruckner Ferenc	törvénysz.	elég éber	változó	3	5	4	4	4	4	6
70	Henszler László	jó	elég éber	elégséges	5	5	5	4	5	3	5
71	Ágoston Béla	jó	szórakozott	hanyatló	4	5	5	5	2	5	6
72	Domby László	törvénysz.	szórakozott	változó	3	4	4	5	3	6	6
73	Szelestey László	jó	szórakozott	változó	4	6	6	6	4	1	5
74	Román József <i>ism.</i>	törvénysz.	elég éber	elégséges	4	4	5	5	4	5	5
75	Záhonyi Lajos	jó	elég éber	változó	3	5	4	5	3	6	6
76	Moczár Elek	jó	színleges	változó	3	5	3	6	4	6	5
77	Szeidl Antal	jó	szórakozott	változó	5	5	5	5	5	6	5
78	Leoff Antal	törvénysz.	színleges	öszl. váró	3	6	3	5	5	6	6
79	Sztraka György	dicséretes	elég éber	elégséges	4	6	5	5	5	6	4
80	Takácsy Ignác	n. m. törvysz.	szórakozott	változó	5	6	4	6	5	5	5
81	Kiss Ignác	törvénysz.	színleges	változó	4	5	5	5	5	6	6
82	Jungfer Lajos	törvénysz.	színleges	öszl. váró	4	5	6	6	6	5	4
83	Szabó Béla	jó	színleges	változó	5	5	5	6	4	6	6
84	Fellner Ferenc	dicséretes	színleges	öszl. váró	4	6	5	5	4	6	6
85	Fetter György	jó	színleges	öszl. váró	3	6	6	4	4	6	6
86	Balázs István	jó	színleges	öszl. váró	3	6	6	6	5	4	5
87	Németh Béla	jó	színleges	öszl. váró	3	6	5	4	6	6	6

Helyzeti szám	A tanoncok nevei	Erkölcsei viselet	Figyelem	Szorgalom	Hittan	Latin nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Földrajz	Mennyiségtan	Természetrajz
II. rendűek.											
88	Juventius Antal	jó	színleges	n. elégséges	3	7	6	5	4	1	4
89	Gräfl Károly	törvénysz.	szórakozott	n. elégséges	5	7	5	6	4	3	4
90	Szajbélyi Árpád	jó	elég éber	n. elégséges	4	5	6	4	7	4	4
91	Szattler Károly	jó	elég éber	n. elégséges	2	7	4	5	5	5	4
92	Wirnhart Ágoston	jó	szórakozott	n. elégséges	5	7	6	4	6	5	5
93	Spolarics Lajos	törvénysz.	színleges	n. elégséges	5	7	6	6	5	5	5
94	Bogissich László	törvénysz.	színleges	n. elégséges	5	7	6	6	4	6	5
95	Fazekas László	n. m. törvzs.	szórakozott	n. elégséges	5	7	6	6	5	6	5
96	Schwarzleitner Hugó	n. m. törvzs.	szórakozott	n. elégséges	6	7	6	5	6	6	6
97	Záhonyi Konrád	törvénysz.	szórakozott	n. elégséges	5	7	6	6	6	5	6
98	Balázs János	jó	szórakozott	n. elégséges	4	6	6	6	7	6	6
99	Kiss Leel	törvénysz.	szórakozott	n. elégséges	4	7	6	6	6	6	6
100	Hözl Jakab	jó	színleges	n. elégséges	5	7	6	6	7	6	4
101	Santhó Ferenc	n. m. törvzs.	szórakozott	n. elégséges	6	7	6	6	4	7	6
102	Makay Dezső	törvénysz.	szórakozott	n. elégséges	6	7	5	6	7	6	6
103	Bolgár Lajos	törvénysz.	szórakozott	n. elégséges	5	7	6	6	7	6	5
104	Panisz Mihály	törvénysz.	színleges	n. elégséges	4	7	6	6	7	6	6
Betegek :											
Vachott Károly. Román Tivadar. Szilágyi Emil.											

Az érdemsorozatban előforduló számok jelentése :

1 = kitünő ; 2 = jeles ; 3 = jó ; 4 = elég jó ; 5 = kielégítő ; 6 = kevesebb kielégítő ; 7 = csekély ;
8 = igen csekély.

Az erkölcsi viselet-, figyelem- és szorgalomban előforduló kurtítások :

törvénysz. = törvényszerű ; n. m. törvzs. = nem mindig törvényszerű ; öszt. váró = ösztönre váró ; nem elégs
= nem elégséges.

 A jövő tanév kezdetéről az igazgatóság a tiszt. közönséget annak idejében hírlapok útján fogja tudósítani.